

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

VOOR EEN LEEFBAAR MILIEU: EEN VERLOREN STRIJD?

Rede uitgesproken door mr. P. THEUWISSEN op de plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel op 7 december 1973

De Titanenzoon Prometheus ontstol de goden het vuur en bracht het naar de aarde. Hierdoor kwam voor de mens een grote macht ter beschikking waarmee hij zou trachten de natuur te beheersen. Maar om deze macht te fnuiken, stuurden de goden aan het mensdom de doos van Pandora, waaruit na opening tal van ziekten, rampen en plagen ontsnapten en zich over de aarde verspreidden.

In 1953 begonnen de vissers in de grote baai van Minomata in Japan de symptomen van een eigenaardige ziekte te vertonen: gebrek aan zelfvertrouwen, angst, prikkelbaarheid, hallucinaties, gevolgd voor velen onder hen door krankzinnigheid, verlamming en de dood. Deze mensen hadden zich "schuldig" gemaakt aan het eten van schelpdieren, die kwik hadden geaccumuleerd dat afkomstig was van lozing door chemische bedrijven. Op 16 oktober 1973, twintig jaar na de vaststelling van deze eerste symptomen, werden in de Japanse stad Koemanotot opnieuw 44 inwoners op de lijst geplaatst van hen die door deze ziekte werden aangetast, waardoor in het district Koemanotot alleen reeds het aantal slachtoffers op 583 werd gebracht, waarvan 77 met dodelijke afloop.

Met het geven van dergelijke voorbeelden zou men zeer gemakkelijk enkele uren kunnen vullen. Men vindt ze terug in kranten en tijdschriften waar bijna dagelijks nieuwe onthullingen worden gedaan, meestal omgeven door een waas van geheimzinnigheid en over het algemeen gevolgd door geruststellende verklaringen van industriëlen, technologen, politici en geïnteresseerden allerhande. Het is alsof wij ons plots bewust geworden zijn van onze omgeving en wij beginnen ons vreemde vragen te stellen over onze toekomst: Overleven wij dit? Zij wij te talrijk geworden op deze aarde? Of zijn we te welvarend geworden? Welk erfdeel hebben wij de komende generaties toebedacht?

Liever dan een toch noodzakelijk onvolledige inventaris te geven van alle milieuverontreinigende elementen, waarvan de meeste U overigens wel bekend zullen zijn, lijkt het mij meer de moeite waard om te trachten de juiste aard en betekenis, evenals de diepere oorzaken van deze milieucrisis op te sporen en enkele krachtlijnen voor mogelijke oplossingen aan te geven.

1. Aard en betekenis van de milieucrisis

Om te begrijpen wat de milieucrisis juist inhoudt, is het onontbeerlijk vooraf een inzicht te verwerven in de fundamentele eenheid en alles beheersende wetmatigheid van de natuur. Na miljoenen jaren van evolutie, ontstond er op aarde een ingewikkeld netwerk van vele levensvormen, waarin elk levend organisme en ook de levenloze materie een eigen noodzakelijke plaats inneemt en op zijn beurt een voor andere organismen levensnoodzakelijke functie vervult. Aldus ontstond er een uiterst complex geheel van onderlinge afhankelijkheid en wisselwerking waarin alle levende wezens bij elkaar worden gehouden en waarin zich allerlei processen afspelen, die nauw met elkaar zijn verweven en die het leven in stand houden. Dit noemen we de ecosfeer. Elk levend organisme, nauw verbonden met allerlei verschijnselen en processen in zijn omgeving, moet aan deze ecosfeer zijn aangepast, wil het overleven. Deze milieurelaties impliceren een verscheidenheid van voedselketens, elk met zijn eigen geaardheid, doch onderling verweven tot een netwerk van energie en wisselwerking. Vissen produceren organische afvalstoffen, waaruit rottingsbacteriën stikstof vrijmaken en deze stikstof met zuurstof omzetten in nitraten, die op hun beurt door algen worden omgezet in organische verbindingen. Deze laatste vormen het voedsel voor kleine waterdieren, die op hun beurt

weer door de vissen worden opgegeten. Aldus is deze voedselketen gesloten en wordt er een natuurlijke kringloop gevormd van steeds zich herhalende gebeurtenissen waardoor met medewerking van miljarden organismen het evenwicht in het water in stand wordt gehouden. De ecosfeer bestaat uit een dynamische, steeds zich aanpassende veelheid van dergelijke levensgemeenschappen, die elk geregeld worden door processen die volgens dezelfde basale principes functioneren: een kringloop van energie en stof, waarin elk gevolg weer een oorzaak is; afbraakprodukten van één organisme vormen voedsel voor andere organismen, die op hun beurt stoffen afscheiden, die door weer andere organismen worden opgenomen en doorgegeven.

Dit wankel evenwicht wordt in geval van verstoring normaal automatisch hersteld door in de ecosfeer aanwezige regelmechanismen. Voortplanting en sterfte worden door het milieu op zodanige wijze gemanipuleerd dat de schommelingen in de aantallen steeds binnen zekere grenzen beperkt blijven. Het verminderen van de prooidieren betekent ook minder voedsel voor de roofvijand, die hierdoor in zijn al te grote ontwikkeling wordt geremd, waardoor aan de prooi-soort weer een nieuwe kans wordt gegeven. Belangrijk daarbij is dat hoe rijker de levensgemeenschap is, hoe dichter het net van voedselketens, des te geringer de kans is op verstoring van het evenwicht.

Maar achter deze onderlinge verbanden ligt een gevaar voor vernietigende consequenties, wanneer het wankel evenwicht ernstig wordt verstoord. De introductie van een nieuwe soort, de verstoring van een chemisch evenwicht door het inbrengen van vreemde elementen, kan zulke heftige reacties teweegbrengen dat het systeem niet meer in staat is zich op eigen kracht te herstellen. Wanneer de onderlinge betrekking tussen de dikwijls microscopisch kleine levensvormen onderling en tussen deze kleine werkers en hun omgeving wordt verbroken, ontstaat er een verstoring in de dynamische wisselwerking, die het geheel in stand houdt. Als het evenwicht eenmaal verzwakt of vernietigd is, worden er wegen ingeslagen die leiden naar punten waarna er geen weg terug meer is.

Het behoeft natuurlijk geen betoog dat de mens eveneens zit opgesloten in dit dynamisch geheel en ergens zijn plaats inneemt in een dergelijke voedselketen. Maar de mens leeft niet alleen in zijn milieu, hij manipuleert en exploiteert het ook. Ons leefmilieu omvat dan ook niet enkel de natuur met haar zuiver biologische wetmatigheid en wisselwerkingen, doch tevens datgene wat de mens er heeft ingebracht aan veranderingen en materiële en geestelijke waarden. De vraag of de invloed van de hedendaagse mens op zijn omgeving nog overwegend positief mag genoemd worden, zal ons leiden naar de kern van het probleem.

Schijnbaar leeft de mens in twee verschillende werelden: in de wereld van de natuur, met planten en dieren, aarde, lucht en water, en in een kunstmatige

wereld die hij voor zichzelf heeft opgebouwd, met maatschappelijke instellingen en kunstmatige produkten, met werktuigen en machines, resultaten van zijn kennis, vinding en dromen. De mens heeft er steeds van gedroomd de natuur te beheersen en naar zijn hand te zetten, maar hij heeft blijkbaar nooit beseft dat hij, bij het uitbouwen van zijn omgeving, rekening moest houden met het zojuist beschreven fundamentele evenwicht in de natuur, dat nochtans voor zijn voortbestaan als biologisch gegeven noodzakelijk is. De omvang van deze kunstmatige wereld was echter lange tijd kwantitatief te onbetekenend om grote verschuivingen te veroorzaken in de natuur en kwalitatief paste hij min of meer in het natuurlijk systeem. De natuur was dan ook lange tijd in staat de situatie te beheersen en de afvalprodukten van de menselijke samenleving zelf af te breken en weer in de kringlopen op te nemen.

De invloed van de mens op zijn omgeving is echter op korte tijd naar aard en omvang gewijzigd. De diefstal van Prometheus was slechts een eerste stap in een technologische evolutie die, vooral sedert de tweede wereldoorlog, is uitgegroeid tot een echte revolutie. Terwijl tot voor kort de techniek zich beperkte tot in de natuur aangetroffen materialen, het cultiveren van natuurprodukten en het aanwenden van in de natuur onmiddellijk voorhanden zijnde krachten tot het verwerven van levensnoodzakelijke goederen, is de natuur thans neutrale grondstof geworden waarvan vrijwel alle andere grondstof kan worden gemaakt en die vrijwel uitsluitend wordt benaderd vanuit het oogpunt van de hoeveelheid energie die zij vertegenwoordigt en de hoeveelheid winst die zij kan opleveren. Hoofdzakelijk met het doel op zo kort mogelijke termijn zoveel mogelijk materiële goederen te verwerven, is de mens de natuur uitputtend gaan benutten daarbij totaal vreemde invloeden in de ecosystemen binnenbrengend, waardoor het door de natuur zorgvuldig opgebouwde evenwicht aan het wankelen wordt gebracht. Door bepaalde activiteiten heeft hij de produktie van het systeem kunstmatig uitgeput en een rechtstreekse aanslag op de produktiviteit ervan gepleegd. Anderzijds heeft hij de hoeveelheid van bepaalde bestanddelen in een systeem kunstmatig opgevoerd, bv. door overvloedig gebruik van kunstmest, en tenslotte heeft hij, in een onweerstaanbare drang om de natuur te imiteren, volkomen vreemde stoffen en verbindingen, die in de natuur niet thuishoren, in de systemen binnengebracht, alwaar ze onmogelijk of zeer moeilijk kunnen worden afgebroken.

De Amerikaanse ecooloog Barry Commoner drukt dit zeer kernachtig uit als volgt:

"De natuurlijke kringlopen passen moeilijk in de denkwereld van de moderne mens, die leeft in een tijdperk van een allesoverheersende technologie en economische wedijver, die moet leiden tot steeds grotere produktie, steeds betere kwaliteit, steeds toeneemende keuzemogelijkheid en waarin machine A altijd

produkt B oplevert en waarin produkt B na gebruik geen enkele betekenis meer heeft noch voor de machine, noch voor de producent, noch voor de consument en dan ook als vanzelfsprekend wordt weggegooid (...) De miljoenen jaren oude kringlopen worden veranderd in kunstmatige, rechtlijnige gebeurtenissen: we halen ruwe olie uit de grond, destilleren deze tot benzine, gebruiken die om auto's voort te bewegen en brengen daarbij enorme hoeveelheden schadelijke gassen in de atmosfeer".

Maar alles wijst erop dat dit nog maar een begin is. Door een technologische storm van voorheen ongekende kracht in beweging gebracht, "trekt het menselijk schip uit alle macht aan de touwen waarmee het verankerd ligt in de natuur". Alle groeicijfers gaan steeds in stijgende lijn: enorme toename van het energieverbruik, van het gebruik van grondstoffen, van de aanwending van steeds nieuwe stoffen en producten, enorme groei van de steden, van de vraag naar consumptiegoederen, van vervoer en lawaai, van bergen vuil en afvalprodukten van een schijnbaar op hol geslagen bevolking, gepaard gaande met de vestiging van de mens op alle bewoonbare delen van de aarde. Enkele cijfers ter illustratie: in dertig jaar tijd, van 1910 tot 1940, is de van stadsafvalwater afkomstige hoeveelheid fosfaten meer dan verdubbeld: van ongeveer 9.000 ton tot ongeveer 20.000 ton per jaar, om echter in de volgende periode van dertig jaar, van 1940 tot 1970, tot meer dan het achtvoudige te stijgen, namelijk ongeveer 170.000 ton per jaar. In dezelfde tijdspanne steeg het energieverbruik in de ontwikkelde landen van een gemiddelde per hoofd van 1,75 tot 5 ton steenkool-equivalent, de geloosde stikstofoxyden afkomstig van uitlaatgassen stegen met 2.100 %, kunstmest met 789 %. Jaarlijks wordt er ongeveer 20 miljard ton kooldioxyde in de atmosfeer uitgebraakt en wordt er 5 miljoen ton olie in zee geloosd. De cijfers voor de hoeveelheden afvalstoffen die dagelijks geproduceerd worden zijn al zó groot dat zij nog nauwelijks te bevatten zijn. Tegen 1980 zal de gemiddelde inwoner van de Verenigde Staten 23 kilo vaste afvalstoffen per dag produceren, terwijl hij naar schatting nu reeds elf ton staal met zich meedraagt in de vorm van auto's en huishoudelijke apparatuur, die het equivalent zijn van 400 slaven.

Deze toename, ogenschijnlijk enkel van kwantitatieve aard, heeft in feite een kwalitatieve verandering teweeggebracht, waardoor op gevaarlijke wijze de natuurlijke systemen van onze planeet worden verstoord. De reusachtige druk die op bodem, water en lucht wordt uitgeoefend, is in feite van karakter veranderd door het in omloop brengen van nieuwe stoffen en verbindingen, waardoor de zojuist beschreven zichzelf herstellende cycli de overlading en mishandeling, hun steeds weer opnieuw opgelegd, nog onmogelijk kunnen verwerken. Deze enorme, hoofdzakelijk destructieve invloed van de mens brengt een steeds toenemende vereenvoudiging, nivellering en snelle verandering mee

van de zojuist beschreven complexe, evenwichtige en langzaam evoluerende kringlopen. Hierdoor worden de ingebouwde bestrijdings- en evenwichtsmechanismen, waardoor de natuur zichzelf in bedwang houdt, verzwakt en wordt op vernietigende wijze inbreuk gepleegd op de stelsels die het leven op aarde schragen.

Het spreekt vanzelf dat wij niet straffeloos en onbeperkt kunnen blijven teren op en knoeien met zo vanzelfsprekende gegevens als water, bodem en lucht, zonder dat de natuur zich wrekt. In de natuur gaat nooit iets verloren, doch wordt hoogstens iets verplaatst om daarna, dikwijls na zeer lange tijd en als een sluipmoordenaar, ergens terug te keren, zeer dikwijls in onze eigen voedselketen. Zelfs de uitgestrekte zeeën en oceanen, waarvan wij maar al te lichtzinnig vergeten dat ze de producent zijn van ruim één vierde van onze zuurstofvoorraad, kunnen wij niet straffeloos omvormen in de laatste gootsteen van onze samenleving. De natuur slaat terug met dezelfde wetmatigheid waarmee normaal het leven wordt doorgegeven. De vergiften en stoffen die de mens zo kwistig en lichtzinnig uitstrooit in de voornaamste samenstellende en voortdurend op elkaar inwerkende elementen van ons planetair leven, worden langs de voedselketens doorgegeven en in levende wezens geaccumuleerd. Zij dringen zelfs door in de kiemcellen om daar de erfelijkheid, waarop de toekomst is gebaseerd, hetzij te doden, hetzij te veranderen. Vele van deze stoffen zijn bovendien biologisch actief. Een groot aantal levende wezens neemt deel aan dezelfde biologische processen en wordt dan ook automatisch slachtoffer van deze produkten. De ontbladeringsprocédés in de Viëtnamese oorlog zouden een verklaring geven voor het toenemend aantal aldaar met afwijkingen geboren kinderen. Dit mag wel een toppunt van waanzin en misdadigheid genoemd worden. Tenslotte moeten wij constateren dat er een grote vertraging blijkt te bestaan tussen het tijdstip waarop bepaalde verbindingen worden aangewend en het tijdstip van hun negatieve uitwerking op het ecosysteem. Zo blijft het DDT-gehalte in vis nog meer dan 10 jaar stijgen nadat het gebruik van DDT heeft opgehouden. Wij kunnen ons dus niet veroorloven met het nemen van maatregelen te wachten totdat wij de verdraagzaamheidsgrens hebben bereikt of benaderd. Dit zou ons ten eerste op onze hoede moeten stellen.

Er zijn reeds een aantal verschijnselen die duidelijk tekenen aan de wand zijn. Er valt reeds een schaduw van steriliteit over de vogelwereld. Het aantal direct bedreigde dier- en plantensoorten loopt al in de duizenden. Voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid worden kinderen thans geboren met door mensen veroorzaakte radioactieve elementen in hun beendergestel en schildklier. Men vindt duidelijk sporen terug van insecticiden in de moedermelk. Er is een onbetwistbare toename vast te stellen van sommige ziekten en er werden reeds nieuwe ziektevormen vastgesteld waartegen de mens geen enkele weerstand

blijkt te bezitten. Bijna alle ziekteoverdragende insecten zijn reeds resistent tegen de tot dusver tegen hen aangewende bestrijdingsmiddelen. En vooral een mogelijke catastrofale wijziging van de oppervlaktetemperatuur van de aarde wekt grote bezorgdheid. De wisselwerking van krachten die het niveau van de gemiddelde wereldtemperatuur in stand houdt, schijnt zó precies, zó nauwkeurig te zijn, dat alleen al de kleinste verandering in het energieëvenwicht het hele systeem zou kunnen ontwrichten. De geleerden tasten nog in het duister omtrent dit probleem, doch zijn van oordeel dat tussen de activiteiten van de mens een aantal hefboom punten ernstig genoeg zijn om werkelijke bezorgdheid te wekken, zoals de toenemende uitworp van stof, roet en gas, maar vooral de steeds toenemende hoeveelheid vrijkomende kool-dioxyde.

Wat is de oorzaak van dit alles?

2. Oorzaken van de milieucrisis

Voor al sedert de publikatie van het Rapport van de Club van Rome worden de meest uiteenlopende en dikwijls weinig genuanceerde voorspellingen gedaan met betrekking tot onze toekomst en is er een controverse geopend over de oorzaken van de milieucrisis.

Uitgaande van de vaststelling dat, ondanks de meest optimistische veronderstellingen omtrent ontdekking van reserves en recirculatie, er slechts een beperkte voorraad hulpbronnen, voedsel en land in voorraad is en er ergens een verdraagzaamheidsgrens voor vervuiling is, komt dit Rapport tot de conclusie dat de mensheid niet kan blijven doorgaan zich met toenemende snelheid te vermenigvuldigen en materiële vooruitgang als hoofddoel te beschouwen, zonder daarbij in moeilijkheden te komen. Volgens de huidige gedragspatronen zou het vooropgestelde wereldmodel dan ook nog vóór het jaar 2100 ineenstorten ingevolge hetzij grondstoffentekort, hetzij vervuiling, hetzij grond- en voedseltekort, zelfs indien wij erin zouden slagen de bevolking te stabiliseren en met behulp van de technologie de ineenstorting tijdelijk te verschuiven. Het Rapport pleit dan ook voor een beheerste en ordelijke overgang van de groei naar een toestand van wereldomvattend evenwicht.

Dit Rapport, door sommigen verkeerdelijk begrepen als een toekomstvoorspelling, werd door anderen dankbaar gebruikt om dikwijls eenzijdige zienswijzen en bij voorbaat vooropgestelde dogma's te bewijzen.

Willen wij de fundamentele oorzaak van de milieucrisis achterhalen, dan dienen wij best elke emotionele benadering van het probleem achterwege te laten en een duidelijk onderscheid trachten te maken tussen oorzaak en gevolg.

Er dringen zich bij dit onderzoek een aantal vragen aan ons op. Kan ons natuurlijk systeem wel zoveel groei dragen? Welke zijn de bovengrenzen van de vermenigvuldiging van de mens en van zijn materiële

activiteit op deze aarde? Kunnen wij voldoende hulpbronnen en voedsel voorradig blijven stellen voor een steeds stijgende bevolking? Waar ligt de verdraagzaamheidsgrens voor de milieuontwrichting? Of hebben wij misschien alleen maar enkele technische, gemakkelijk te herstellen fouten gemaakt en kunnen wij na correctie op de ingeslagen weg voortgaan?

De factoren die het meest worden genoemd als oorzaken van de milieucrisis zijn overbevolking en economische groei. Laten wij ze achtereenvolgens aan een kort onderzoek onderwerpen.

a. Overbevolking

Overbevolking is uiteraard een vrij relatief begrip. Het gaat om een verhouding tussen bevolkingsaantal en levenskansen in een bepaald gebied. Indien overbevolking de oorzaak van de milieudestructie is, betekent dat dus dat de kansen op een leefbaar bestaan gevoelig worden verminderd of eventueel volledig verdwijnen, omdat er in dat gebied te veel individuen aanwezig zijn of zullen zijn om aldaar nog volgens bepaalde normen te kunnen leven. Hetgeen moet bewezen worden is: de natuur wordt ontwricht, er is gevaar voor voedselschaarste en de hulpbronnen raken uitgeput, omdat wij te talrijk zijn geworden op deze planeet. De constatering: hoe meer mensen, hoe meer kans op ontwrichting van het milieu, is hier even onbruikbaar als ze onweerlegbaar is.

Laten wij uitgaan van een aantal feiten.

Er moet onbetwistbaar een enigszins angstaanjagende toename van de wereldbevolking geconstateerd worden. Tegen het jaar 2.000 zal de wereldbevolking ongeveer 7 miljard bedragen en het achtste miljard zal dan in minder dan 7 jaar tijd worden bereikt, tenminste indien de bevolking met het huidige tempo blijft doorgroeien. Bij extrapolatie van de thans bestaande verbruiksniveaus zal het energieverbruik alsdan minstens viermaal zo groot zijn als in 1970 en zal de aanspraak op de hulpbronnen en voedselvoorraden zeer groot zijn. Deze hulpbronnen en voedselvoorraden van de biosfeer vormen geen systeem zonder grenzen, terwijl de meetkundige reeks van de voortplanting dat wel schijnt te zijn, tenzij ziekte, hongersnood, oorlog of natuurrampen op grote schaal optreden.

Wij moeten nochtans bovendien constateren dat de bevolkingsexplosie zich voornamelijk situeert in landen waar er tot nu toe weinig of geen sprake is geweest van milieudestructie. Het zijn evenmin deze bevolkingsexplosieve landen die een overdadig gebruik maken van onze hulpbronnen voorraad en het zou wel erg cynisch zijn hen ervan te verdenken dat zij onze voedselvoorraden uitputten! Daar waar de wereldbevolking met ongeveer 2 % per jaar groeit, groeit de industriële wereldproductie met 7 % per jaar, maar verschillen in de groeicijfers maken de kloof tussen rijke en arme landen steeds groter. Tussen 1960 en 1965 nam de bevolking in de ontwikkelingslanden

met 11,5 % toe, terwijl hun voedselvoorraad slechts met 6,9 % steeg. Zij beschikken slechts over 25 % van de hulpbronnen van de planeet voor meer dan 70 % van haar bevolking. Het mag wel even worden gezegd dat de gemiddelde Amerikaan tijdens een levensduur van 65 jaar de beschikbare voorraden van de biosfeer minstens 500 keer sneller erdoor jaagt dan een bewoner van India met een gemiddelde levensduur van 50 jaar.

De bevolking van de Verenigde Staten maakt slechts 6 % uit van de wereldbevolking, doch is verantwoordelijk voor 70 % of meer van de totale hoeveelheid afvalstoffen in de gehele wereld. De bevolking is er sedert 1946 met 42 % gestegen, terwijl de vervuiling er steeg in een orde van grootte van 200 tot 2000 %. Op zichzelf betekenen deze cijfers niets, aangezien het best mogelijk zou kunnen zijn dat een dergelijke bevolkingsgroei de werkelijke oorzaak is van een in verhouding veel sterkere mate van vervuiling, daar deze laatste exponentieel kan toenemen. Om een groter aantal mensen van het levensnoodzakelijke te voorzien (voedsel, kleding, enz.), zou het noodzakelijk kunnen zijn de produktie en daardoor ook de vervuiling in veel hogere mate dan de bevolkingsgroei op te voeren, door bv. een beroep te moeten doen op minder rendabele arbeidsmethoden. Dit zou dan een verminderde produktiviteit betekenen, d.i. een verminderde opbrengst per eenheid verrichte arbeid. Maar de produktiviteit is sedert 1946 in de Verenigde Staten juist integendeel enorm toegenomen. De eigenlijke oorzaak van de steeds toenemende verslechtering van het milieu in de Verenigde Staten schijnt dus niet te wijten te zijn aan een zelfs niet onbelangrijke toename van hun bevolking.

Hieraan kunnen nog de volgende feiten worden toegevoegd :

- de zuiver biologische activiteiten van de mense-lijke soort, welk aantal deze ook aanneemt, kunnen nooit het ecosysteem grondig verstoren ;
- bij goede organisatie zijn er op deze aarde nog voorraden aanwezig waarmee een nog vele malen grotere wereldbevolking kan worden gevoed, indien wij er tenminste niet in slagen ook deze voorraden te vernietigen ;
- de zojuist beschreven structuur van de milieucrisis toont duidelijk aan dat de ontwrichting van ons leefmilieu zeer gemakkelijk kan worden bereikt en nog kan toenemen met ons huidig en zelfs met een gevoelig lager bevolkingsaantal, indien onze gedragingen ongewijzigd blijven.

Overbevolking of bevolkingstoename kan dan ook bezwaarlijk worden aangemerkt als de fundamentele oorzaak van de op gang gebrachte ontwrichting van ons leefmilieu. Mogelijk bestaat wel de noodzaak om te zoeken naar stabilisatie van de bevolking, maar dan niet omdat onze planeet niet voldoende plaats zou bieden voor meer individuen, maar wel omdat wij deze aarde steeds minder geschikt maken voor mensen

en door ons ondoordacht optreden haar levensbasis hebben versmald. Maar dan is bevolkingstoename geen oorzaak, en wordt de eventuele noodzaak tot stabilisatie of beperking van de wereldbevolking een gevolg van de milieucrisis.

Volledigheidshalve dient hieraan te worden toegevoegd dat een van de oorzaken van de bevolkingstoename de door de mens verwezenlijkte beknotting is van het in de natuur werkende systeem van de aantalsregulatie, een factor die bezwaarlijk op de passieve zijde van de invloed van de mens op zijn omgeving kan worden geboekt. Maar, zoals straks zal blijken, bestaan er nog een aantal andere bevolkingsregulerende factoren buiten eenzijdig doorgevoerde bevolkingsstop.

b. Steeds toenemende economische groei

Ook hier geldt dezelfde regel dat hoe groter en omvangrijker de economische en technische activiteiten van de mens zijn, des te groter de kans is op milieudestructie en op uitputting van onze grondstoffen-voorraad. Maar daarmee is echter nog niet het bewijs geleverd dat de op gang gebrachte destructie het gevolg is van economische groei en zeker niet dat elke economische groei op ernstige wijze milieuverstorend is.

Laten wij ook hier uitgaan van enkele feiten.

De mens heeft steeds ernaar gestreefd zijn materiële levensvoorwaarden te verbeteren en heeft daartoe zijn economische en technische activiteiten opgevoerd. Zoals reeds gezegd, is de natuur er echter lange tijd in geslaagd de nadelige gevolgen van deze activiteiten grotendeels te elimineren.

Anderzijds constateren wij dat er zich een bepaalde verschuiving heeft voorgedaan in onze activiteiten, terwijl bepaalde factoren praktisch ongewijzigd zijn gebleven. Nemen wij opnieuw de Verenigde Staten als voorbeeld, omdat daar de welvaartsexplosie het grootst is. Een aantal welvaartbepalende factoren, zoals voedsel, kleding, behuizing, hebben er sedert 1946 per hoofd van de bevolking geen noemenswaardige stijging ondergaan. De produktie heeft er ongeveer gelijke tred gehouden met de bevolkingstoename, behalve wat betreft het gebruik van elektriciteit en brandstoffen en de produktie van een aantal luxe-artikelen.

Tenslotte is er het feit dat zowel economie als technologie in hun mogelijkheden noodzakelijk begrensd worden door en afhankelijk blijven van het natuurlijk systeem, dat de uiteindelijke bovengrens vormt voor alle activiteiten van de mens.

Uit hetgeen voorafgaat kunen wij reeds enkele conclusies trekken :

- economische groei zal niet tot milieudestructie leiden, zolang hij de in de natuur besloten begrenzingen eerbiedigt en met ecologisch verantwoorde methoden wordt nagestreefd en bereikt ;
- omgekeerd zal milieudestructie noodzakelijk lei-

den tot inkrimping van onze economische mogelijkheden, aangezien deze afhankelijk blijven van een gaaf functionerende natuur. Ook hier blijkt weer duidelijk dat wij door ons optreden op weg zijn onze levenskansen op deze aarde te versmallen.

Dit alles brengt ons rechtstreeks op het spoor van de eigenlijke, fundamentele oorzaak van de op gang gebrachte ontwrichting van ons leefmilieu. De eigenlijke oorzaak is gelegen in de manier waarop wij welvaart nastreven, waarop wij de middelen van bestaan wensen te verkrijgen, verdelen en gebruiken, in de wijze ook waarop het begrip "welvaart" zich heeft ontwikkeld.

Wanneer wij constateren dat in twintig jaar tijd de milieuverontreiniging in de Verenigde Staten van 200 tot meer dan 2.000 % is toegenomen, zonder dat een aantal welvaartsbepalende factoren zoals voedsel, kleding, behuizing, noemenswaardig zijn gestegen, zullen wij moeten toegeven dat er iets is misgelopen.

Voornamelijk sedert de tweede wereldoorlog hebben wij onze toevlucht genomen tot nieuwe methoden in ons productieproces. Natuurlijke, volledig afbreekbare producten zoals zeep, katoen, wol, enz., werden grotendeels vervangen door niet of zeer moeilijk afbreekbare, milieuvreemde en dus sterk verontreinigende synthetische wasmiddelen, vezels, plastics, enz. Wij wonen en werken in gebouwen die steeds minder hout en staal en steeds meer kunststoffen, aluminium en beton bevatten. Wij vertonen een toenemende neiging om onze industriële werkzaamheden te verrichten in stedelijke gebieden en de industriële technologie uit te breiden tot de landbouw. Wij zijn dan ook op ontstellende wijze aan allerlei vormen van roofoverval gaan doen. Ons voedsel groeit op kleinere oppervlakten en wordt voortgebracht met behulp van steeds meer kunstmeststoffen, pesticiden en herbiciden, waarvan de doeltreffendheid met de keer afneemt en de dosis dan ook telkens dient te worden opgevoerd. Wij leven in de constante illusie over meer keuzemogelijkheden te beschikken en eisen mooiere producten, waarvan de voedingswaarde van minder belang schijnt te zijn. Daarbij komt dat wij onze levenswijze grondig hebben gewijzigd en onze houding ten aanzien van de ons omringende wereld totaal is veranderd. Wij vertonen steeds meer de neiging ons afzonderlijk en liefst omringd met een zo groot mogelijke ballast aan materialen en lawaai te verplaatsen in grotere en snellere auto's, terwijl wij ons nog nooit zo van elkaar vervreemd en eenzaam hebben gevoeld, en er werd ons een onvoorstelbare wegwerp- en verspilmentaliteit aangekweekt, die dreigt in ons elk gevoel van respect voor de ons omringende voorwerpen en voor de menselijke arbeid die erachter steekt, verloren te doen gaan. Daarbij komt dat wij in feite hebben opgehouden zelfstandig te denken en te beslissen, doch in bedwang worden gehouden door de technologie die, op grond van een overdonderende efficiëntie en een stijgende levensstandaard, in ons

iedere vorm van protest heeft lamgelegd. Iedere nieuwe macht over de natuur blijkt in feite evenzeer een macht over de mens te zijn. Nooit in de geschiedenis van de mensheid is de onvrijheid zo groot geweest.

Deze evolutie in ons productieproces vertoont duidelijk de volgende kenmerken :

- de vervaardiging van zeer vele van deze producten van onze moderne samenleving vergt veel meer elektrische energie dan de vroegere arbeidsintensievere industrieën en deze producten zijn dan ook veel meer milieuverontreinigend. Voor de productie van aluminium bv. is meer dan 15 maal zoveel energie nodig als voor de productie van staal en 150 maal zoveel als voor de productie van hout. Daarenboven veronderstelt de vervaardiging van deze producten meestal de tussenkomst van een aantal zeer verontreinigende stoffen zoals chloor en kwik, die daarenboven hoge verbrandingstemperaturen noodzakelijk maken.

- deze producten en methoden hebben in ecologisch opzicht gefaald, niet omdat ze het nagestreefde doel niet hebben bereikt, doch juist integendeel. Plastics vormen in ecologisch opzicht een probleem wegens hun grote houdbaarheid, pesticiden door hun grote giftigheid, redenen waarom deze stoffen juist werden ontwikkeld. We hebben dus niet te maken met een of andere technische onvolkomenheid, maar wel met een mislukking die het rechtstreeks gevolg is van het succes dat deze technieken hebben gehad. De oorzaak van dit falen schijnt besloten te liggen in de steeds verder doorgevoerde specialisatie van wetenschap en techniek. Al deze technieken in landbouw en industrie werden ontworpen om afzonderlijke problemen op te lossen, los van het geheel, en zonder dat hun schadelijke neveneffecten voor het geheel vooraf werden overwogen.

- deze naoorlogse produktiemethoden werden met zoveel enthousiasme in de praktijk gebracht omdat zij zeer winstgevend bleken te zijn voor de producent en de aanloop vormden tot een versnelde economische groei. Hierin ligt tenslotte de kern besloten van het hele probleem. Zonder verplicht te zijn de wet van de economische groei aan te vechten en zonder te moeten beweren dat verhoging van materiële welvaart uit een ecologisch oogpunt per se onaanvaardbaar is, kunnen wij zeggen dat wij onze huidige materiële welvaart niet kunnen verantwoorden, omdat wij haar duidelijk slechts hebben kunnen bereiken aan de hand van uit een ecologisch oogpunt onverantwoorde methoden. Volgt daaruit dat wij de in de natuur besloten grenzen van materiële welvaart hebben bereikt of reeds hebben overschreden? Niet noodzakelijk. Maar wij hebben wel ons huidig welvaartspeil sneller bereikt dan in ecologisch opzicht verantwoord was, omdat wij steeds geweigerd hebben een aantal externe factoren mee te berekenen in de prijs van onze producten.

De uiteindelijke fundamentele oorzaak van de milieucrisis is dan ook gelegen in ons onverantwoord streven om zo vlug mogelijk te komen tot het berei-

ken van een zo hoog mogelijk materieel welvaarts- en consumptiepeil. Dit is kennelijk de hoofdtendens van onze moderne samenleving, die duidelijk in strijd is met de natuurlijke orde waarin wij leven. Wij gedragen ons op deze aarde als een koning wiens geldkoffer grotere afmetingen vertoont dan het paleis waarin hij woont. Om aan dit dilemma te ontsnappen, zijn we stilaan begonnen dit paleis af te breken.

3. *Waar ligt de oplossing van deze crisis?*

De mij toegemeten tijd laat mij niet toe daarover lang uit te weiden. Ik zal er mij dan ook toe beperken te trachten de grote krachtlijn ter oplossing aan te geven en enkele concrete maatregelen voor te stellen, die ons voor het bereiken ervan behulpzaam kunnen zijn.

Zij die het milieuprobleem als een louter technisch probleem beschouwen in deze zin dat voor elke vorm van verontreiniging een technische oplossing moet worden gezocht en kan worden gevonden en dat verder alles op zijn beloop kan worden gelaten, vergissen zich ernstig. De ons door de technologen aangeprezen oplossingen zijn trouwens over het algemeen inefficiënt en probleemverschuivend. De volgende voorbeelden tonen dit duidelijk aan: sedert enkele jaren worden er enorme bedragen uitgegeven aan het bouwen van waterzuiveringsstations waarin men dacht het natuurlijk afbraakproces door micro-organismen via enige kunstgrepen in versneld tempo te kunnen uitvoeren. Het bleek echter dat dit een inefficiënt werkende methode is waarbij weliswaar de in afvalwater in grote hoeveelheden aanwezige organische stoffen worden afgebroken, doch waardoor enorme hoeveelheden anorganische verbindingen via het aldus behandelde afvalwater in de natuurlijke wateren terecht komen, zodat in feite geen enkel resultaat bereikt wordt. Een ander voorbeeld: de detergentia die na de ramp met de Torrey Canyon op grote schaal werden gebruikt om de stranden te reinigen en de drijvende olievelden te lijf te gaan, hebben veel meer schade aan de levende have van de zee toegebracht dan de olie zelf.

Door een onbegrensd vertrouwen in de technologie waaraan wij trouwens de milieucrisis voor een groot deel "te danken" hebben, zouden wij het grote gevaar lopen in een wereld te belanden waarin de ene gevaarlijke techniek gecontroleerd wordt door een ander technisch snufje, waarvan de schadelijke gevolgen op hun beurt weer in het oog moeten worden gehouden door een nog subliemer technisch wonder, zodat de overlevingskansen uiteindelijk letterlijk worden opgehangen aan een "zijden" draadje, waarvan wij dan maar moeten hopen dat het nooit zal breken. Ik meen dat er op deze aarde nog een meerderheid kan gevonden worden die met een dergelijke nachtmerrie niet wenst te worden geconfronteerd.

Het milieuprobleem raakt een aantal fundamentele waarden van onze maatschappelijke en economische ordening en het is veel complexer en meer omvattend

dan dat het met louter technische middelen zou kunnen worden opgelost. Dit wil niet zeggen dat wij zouden moeten afzien van alle ontdekkingen van de wetenschap en de technologie en dat wij opnieuw zouden moeten gaan leven als voorhistorische mensen. Wetenschap en techniek hebben onbetwistbaar aan de mensheid grote voordelen verschaft, maar wij moeten ook durven inzien dat zij in ecologisch opzicht hebben gefaald en wij moeten daaruit de nodige conclusies durven trekken. Willen wij dit wereldomvattend probleem oplossen, dan zullen wij onze mentaliteit moeten veranderen, op wereldvlak de samenleving ernstig moeten wijzigen en moeten afstand doen van die hulpmiddelen die duidelijk door de natuur worden afgestoten. Zodra wij zoeken naar een oplossing van de milieucrisis, komen er kwesties aan de orde die de kern raken van heel ons maatschappelijk bestel en komen er vele zaken op de helling te staan. Het herstellen van het evenwicht zal slechts kunnen worden bereikt door het tot stand brengen van veel meer evenwicht en matigheid in onze gedragingen, van meer rechtvaardigheid in onze samenleving en in de verdeling van de rijkdommen van deze aarde en door het verminderen van de spanningen in de maatschappelijke orde. We hebben dringend een wereld nodig gebaseerd op het werkelijk begrijpen van morele, esthetische en geestelijke waarden, een herstel van het geloof in de waarde van het leven, in zijn kostbaarheid en onaantastbaarheid!

De concrete maatregelen die ons moeten helpen dit doel te bereiken, zullen zeer verscheiden zijn. Wij zullen zeer veel dingen opnieuw moeten leren doen. Wij zullen moeten beginnen met paal en perk te stellen aan onze grenzeloze verspilzucht en een redelijk begrip van zuinigheid aan de dag moeten leggen. Dit zal alvast meebrengen: minder aanspraken op onze beperkte hulpbronnen, minder energieverbruik, minder overspoeling van onze samenleving met allerlei volkomen nutteloze rommel. Het energieverblindende en milieuverontreinigende personen- en goederenvervoer over de weg zullen wij grotendeels moeten vervangen door een goed georganiseerd vervoer per spoor, hetgeen tevens een einde zal maken aan de huidige absurde, steeds groter wordende grondinname voor wegen en aan de ontstellend hoge tol aan dodelijke verkeersslachtoffers. Urbanisatie en ruimtelijke ordening zullen in het teken moeten staan, niet van het creëren van nog meer en beter uitgeruste autowegen, doch wel van het scheppen van gezondere en aangenamere levensvoorwaarden, zoals betere verzameling en verwerking van vuil en afval, oprichting van gescheiden leefmilieus en van regionale economische centra tot ontlasting van grote steden, het scheppen van gezonde recreatiemogelijkheden, behoud en beheer van natuurgebieden en een daadwerkelijke beteugeling van het lawaai. In de landbouw zullen ecologisch verantwoorde methoden moeten worden toegepast: minder aanwending van kunstmest, alternatief gebruik van de

grond en biologische insecten- en onkruidbestrijding. Wegwerpverpakking dient resoluut te worden afgeschaft. Voor de industrie stelt Commoner een, weliswaar verregaande, doch niettemin realiseerbare maatregel voor: vervanging van een groot deel van onze moderne produktiemethoden door ecologisch verantwoorde methoden. Zeer vele natuurprodukten zoals zeep, rubber, katoen, wol, hout, enz., vormen de rijkdommen van een aantal ontwikkelingslanden, waar ze nog in grote hoeveelheden voorhanden zijn of kunnen gemaakt worden en waar de produktie of ontginning ervan zeer gemakkelijk zou kunnen worden georganiseerd of opgedreven zonder grote schade voor het leefmilieu. Aldus zouden wij tegelijkertijd verschillende voordelen bekomen. Het zou ons het middel aan de hand doen om de hulp aan de ontwikkelingslanden op een totaal andere leest te schoeien en deze landen in staat stellen om vanuit hun pre-technologische traditie een basis te leggen voor nieuwe mogelijkheden om zich uit hun armoede te verheffen zonder ertoe verplicht te worden onze foutieve gedragingen na te volgen. Tegelijkertijd zouden wij een grote dienst bewijzen aan ons en hun leefmilieu en de bevolking automatisch en op volkomen natuurlijke wijze stabiliseren. De meest succesvolle vorm van bevolkingspolitiek is inderdaad daadwerkelijke ontwikkeling door het verbeteren van de levensomstandigheden van de bevolking. Op die wijze zouden wij de vicieuze cirkel kunnen doorbreken waarin wij anders noodzakelijk zullen terechtkomen, wanneer wij onze produktie steeds hoger zullen moeten opdrijven met onverantwoorde methoden om telkens nieuwe behoeften te bevredigen en om de nodige geldmiddelen ter beschikking te kunnen stellen voor ontwikkelingshulp, hetgeen zou leiden tot steeds grotere verslechtering van het leefmilieu. Want laten wij de ontwikkelingslanden niet uit het oog verliezen. Veronderstel even dat zeven miljard mensen zullen willen leven als West-Europeanen of Amerikanen! Deze landen, waarin op dit ogenblik de grote meerderheid van de bevolking nauwelijks een groter beroep doet op de natuurlijke hulpbronnen en voedselvoorraden dan de neolithische mens, en die zopas begonnen zijn aan hun industrialisering, zullen nooit bereid gevonden worden om hun ontwikkelingsdoeleinden ondergeschikt te maken aan de milieukwaliteit, indien wijzelf onze samenleving niet grondig wijzigen en onze economie niet afstemmen op de bevrediging van werkelijke behoeften.

Dit alles zou zeker niet van vandaag op morgen en zonder het overwinnen van zeer veel tegenstand kunnen worden verwezenlijkt. Indien wij echter in de komende decennia niet meer kunnen opbrengen dan onze huidige wetenschappelijke voortvarendheid, economische hebzucht en nationale hoogmoed, dan kunnen wij de kansen op een behouden mensheid niet erg hoog aanslaan en dan heeft het inderdaad weinig zin voort te gaan met het creëren van miljarden individuen, waaraan wij reeds vooraf de kansen op een mens-

waardig en gezond bestaan zullen hebben ontnomen. Maar dan zal blijken dat wij ons ernstig vergist hebben omtrent de gevolgen. Dan zullen wij onze waardigheid als mens erbij inschieten en belanden in een wereld waarin leven geen gave maar een opgave zal zijn en waarin een harde strijd om het bestaan zal gevoerd worden. De naties die bereid zullen gevonden worden om hun voortbestaan en de veerkracht van hun bevolking in gevaar te laten brengen door eenzijdig doorgevoerde bevolkingsstop, zullen ver te zoeken zijn en de beperking van de economische groei zal geen genade vinden bij hen die tot dan toe nog maar weinig van de koek gekregen hebben.

De kansen dat wij tijdig een oplossing zullen bereiken, lijken niet erg groot te zijn. Zij veronderstellen inderdaad een zó grote dosis offerbereidheid en zoveel moed, inzicht en samenwerking van hen die voor het nemen van de maatregelen zullen moeten zorgen, dat wij ons angstig afvragen of zij in de komende jaren, die beslissend zullen zijn, zullen kunnen worden opgebracht. Ons politiek leven wordt meer en meer gedomineerd door technologen en allerlei belangengroepen en onze samenleving schijnt meer en meer te worden beheerst door een verlangen om steeds hogere niveaus van materiële welvaart te bereiken. Op alle niveaus schijnt een algemene toestand van verzadiging nog heel ver weg te zijn. De reeds genomen maatregelen, zowel op internationaal als op nationaal vlak, getuigen van zó'n grote besluiteloosheid, belangenbescherming, streven naar compromissen, amateurisme en gebrek aan fundamenteel inzicht, dat ze ons maar weinig hoopvol kunnen stemmen.

Maar misschien mogen wij onze verwachting stellen op de jeugd, die hier mogelijk een basis zal vinden voor een nieuw ideaal, of op de jurist, aangezien het recht toch bij uitstek zou moeten streven naar een meer menswaardige wereld! Indien wij ons eens zouden willen bezinnen over onze plaats als mens in heel deze complexe werkelijkheid en eenheid waarin wij leven en waarvan stilaan een besef tot ons begint door te dringen, zouden wij er misschien verrassend snel in slagen een heel wat gematigder houding aan te nemen ten overstaan van puur materiële eisen en zouden wij misschien beangstigd terugschrikken voor de gevolgen van onze daden. En zelfs dan zouden er nog meer dan voldoende groeimogelijkheden bestaan voor een economie, die hoognodig dient te worden afgeleid van uitsluitend materiële welvaart en consumptieve genoegens naar meer menselijk welzijn. Indien wij in onszelf geloven en ons leven weer in eigen handen nemen, zullen wij dan toch nog veiliger wateren bereiken langs een weg van meer wederzijds begrip, samenwerking, rechtvaardigheid en vrede?

LITERATUUR

Carson R.: *Silent Spring*, 1962 (Ned. *Dode Lente*, 1963).
Commoner B.: *The Closing Circle*, New York 1971 (Ned. *Overleven wij dit?* 1972).

Gysels H.: *Hamsters Handboekje voor vervuild Vlaanderen*, Gent, 1972.
 Marcuse H.: *One Dimensional Man*, Boston, 1964 (Ned. *De eendimensionele mens*, Bossum, 1971).
 Meadows D.: *The Limits To Growth*, 1972 (Ned. *Rapport van de Club van Rome*).
 Mishan E.J.: *The Costs of Economic Growth*, Londen, 1968. (Ned. *De welvaart wordt duur betaald*, 1971).
 Naets G.: *Het Europa van de Tien: één leefmilieu*, 1972.
 Peters H.: *Van milieuvervuiling naar milieubeheer*, 1970.

Szent-Gyorgyi A.: *The Crazy Ape*, 1970. (Ned. *De krankzinnige aap*).
 Van de Kamer J. e.a.: *Het verstoorde evenwicht*, Utrecht, 1970.
 Van Holder M.: *Belgisch milieurecht*, 1973.
 Ward B. en Dubos R.: *Only One Earth, The Care And Maintenance Of A Small Planet*, 1972 (Ned. *Niet méér dan één aarde. Zorgvuldig beheer van een kleine planeet*).
 Willems Th. e.a.: *De noodzaak van natuur- en milieubeheer*, Utrecht, 1971.

DE FEESTDAGENWET VAN 4 JANUARI 1974

(STAATSBLAD, 31 JANUARI 1974)¹

1. De eerste reglementering ter zake was het bij Wetsbesluit van 7 oktober 1946² gewijzigde tijdelijke Wetsbesluit van 7 februari 1946³, die voor de arbeiders in acht betaalde feestdagen voorzag. Het Wetsbesluit van 25 februari 1947⁴, dat ter zake de basisreglementering werd, kwam in de plaats en voorzag in "ten minste" acht betaalde feestdagen.

Het regentsbesluit van 15 juli 1947 dat het vroegere uitvoeringsbesluit van 2 april 1947 wijzigde bepaalde tien feestdagen.

Dat aantal werd bij de Wet van 30 december 1950⁵ behouden. Tegelijkertijd verzekerde deze wet voor de arbeiders én voor de per prestatie betaalde bedienden de waarborg van het loon voor tien feestdagen per jaar, waar tevoren het loon niet werd betaald wanneer een der feestdagen met een zondag samenviel.

Het recht op tien betaalde feestdagen werd tot de andere categorieën van bedienden uitgebreid bij de Wet van 27 juli 1955⁶.

De hoofdzakelijke uitvoerings- en wijzigingsbesluiten zijn van 2 april 1947 (BS. 4 april), 15 juli 1947 (BS. 20 juli, erratum 10 september), 13 oktober 1953 (BS. 28 oktober), 28 november 1956 (BS. 8 december), 25 april 1957 (BS. 3-4 juni 1957), 1 september 1960 (BS. 22 september), 9 december 1960 (BS. 13 december), 6 juli 1967 (BS. 21 juli), 28 november 1969 (BS. 5 december), 12 december 1969 (BS. 1 jan. 1970), 2 juni 1970 (BS. 21 juli 1970) en 27 juli 1972 (BS. 28 september 1972).

Waarom een nieuwe wet? De Wet van 4 januari 1974 heeft een dubbel opzet. Enerzijds beantwoordt zij aan de in het arbeidsrecht toenemende tendens de arbeidsregelingen zoveel mogelijk eenvormig te ma-

ken. Zo zijn het toepassingsgebied, het toezicht en de sancties in overeenstemming met de bij de Arbeidswet van 16 maart 1971 gecoördineerde arbeidsreglementeringswetten. Anderzijds zijn sinds 1947 wel enige ervaringen opgedaan die in de nieuwe wet zijn opgenomen.

2. De wet is ingedeeld in vijf hoofdstukken, respectievelijk gaande over het toepassingsgebied (artt. 1-3), het verbod van tewerkstelling tijdens de feestdagen (artt. 4-13), toekenning van loon voor de feestdagen (artt. 14-16), algemene bepalingen inzake toezicht en sancties (artt. 17-28) en eindbepalingen (artt. 29-34).

3. *Toepassingsgebied.* De wet is van toepassing op de werknemers en op de werkgevers.

Met werknemers worden gelijkgesteld de personen die, anders dan krachtens een arbeidsovereenkomst, arbeid verrichten onder het gezag van een ander persoon; met werkgevers de personen die de met werknemers gelijkgestelde personen tewerkstellen. Het toepassingscriterium is de band van ondergeschiktheid, hoe zwak die band ook is. De familieondernemingen vallen voortaan dus onder de wetgeving. De wet is niet van toepassing op de openbare sector, uitgezonderd de instellingen die een industriële of commerciële activiteit uitoefenen en de instellingen die geneeskundige, profylactische of hygiënische verzorging verlenen (bijv. ziekenhuizen).

Op voorstel van de bevoegde paritaire comités en na advies van de Nationale Arbeidsraad kan de Koning het toepassingsgebied uitbreiden of inkrimpen.

Overeenkomstig de Wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités (B.S., 15 januari 1969) kan de Nationale Arbeidsraad als paritair orgaan optreden wanneer er voor een bepaalde bedrijfstak geen paritair comité bestaat of wanneer een opgericht paritair comité niet werkt.

De Nationale Arbeidsraad vervult dan de functie die normaal aan het paritair comité is opgedragen. Deze

¹ Senaat, *Parl. Besch.*, 1972-1973, nr. 416; 1973-1974, nrs. 10, 14 en 45; *Parl. Hand.*, verg. 8 en 13 november 1973; Kamer, *Parl. Besch.*, 1973-1974, nr. 709/1 en 2; *Parl. Hand.*, verg. 19 en 20 december 1973.

² B.S., 13 oktober 1946.

³ B.S., 15 maart 1946.

⁴ B.S., 12 maart 1947 en erratum B.S., 12 april 1947.

⁵ B.S., 31 december 1950.

⁶ B.S., 6 augustus 1955.

bepalingen zijn ingeschreven in het tweede lid van artikel 2.

Inzake door werkgevers in het buitenland tewerkgesteld personeel, woonachtig in België, zijn eerstgenoemden van de bij onderhavige wet opgelegde verplichtingen ontslagen wanneer de werknemers tijdens de periode van tewerkstelling in het buitenland volgens de buitenlandse wet op gelijke voordelen inzake aantal feestdagen en behoud van het loon aanspraak kunnen maken.

Anders dan onder het regime van het Wetsbesluit van 25 februari 1947 geldt deze bepaling van rechtswege.

Indien de buitenlandse wet gunstiger is geldt uiteraard de buitenlandse wet.

Onderhavige wet blijft van toepassing in de bij koninklijk besluit te bepalen gevallen en termijnen, op de werknemers wier arbeidsovereenkomst of arbeidspresaties een einde hebben genomen. Deze bepaling is met voorbehoud voor wat de aanpassing van de tekst aan het verruimde toepassingsgebied betreft, terug te vinden in het tweede lid van artikel 1 van het Wetsbesluit van 1947. Hoewel die bepaling sinds de invoering en verlenging van verplichte opzeggingstermijnen voor arbeiders en bedienden minder doelmatig is geworden, blijft het behoud ervan verantwoord voor sommige bedrijfssectoren waar nog vrij korte opzeggingstermijnen gelden.

Men weet dat overeenkomstig het bij art. 10 van de Wet van 4 maart 1954 in de Arbeidsovereenkomstenwet van 10 maart 1900 ingevoegde artikel 19ter de Koning, op voorstel van het paritair comité of van de Nationale Arbeidsraad, de opzeggingstermijnen kan wijzigen in het belang van bijzondere categorieën van arbeiders of wat om sociale en economische redenen gedane opzeggingen betreft.

Voorbeelden van gewijzigde opzeggingstermijnen worden gegeven in het door de Raad van State verstrekte advies⁷.

4. *Rust tijdens de feestdagen.* Het aantal feestdagen wordt bij de onderhavige wet op tien per jaar behouden.

De verhoging van het aantal en de bepaling der data worden zoals voorheen aan de Koning overgelaten. Dit maakt een soepele regeling mogelijk en heeft vooral als doel de feestdagen te kunnen afstemmen op iedere bedrijfstak afzonderlijk. De Koning kan dat immers doen bij algemene bepalingen⁸ of bij bijzondere bepalingen die gelden voor sommige bedrijfstakken of bepaalde categorieën van werknemers⁹.

Een amendement ertoe strekkend een elfde feestdag nl. de bij Decreet van 6 juli 1973 ingevoerde feestdag

⁷ Senaat, Parl. Besch., nr. 416, blz. 21.

⁸ Bij Regentsbesluit van 15 juli 1947 gewijzigd Besluit van 2 april 1947.

⁹ Bijv. Regentsbesluit van 8 maart 1948 (B.S., 13 maart; erratum 9 april 1948).

van de Nederlandse Cultuurgemeenschap in de wet in te schrijven, werd categoriek afgewezen.

Het bij het Regentsbesluit van 15 juli 1947 gewijzigde Besluit van 2 april 1947 stelde volgende feestdagen vast : 1 januari, paasmaandag, 1 mei, hemelvaartdag, pinkstermaandag, 21 juli, 15 augustus, 1 november en 25 december.

5. *Verbod van tewerkstelling.* De tewerkstelling tijdens een feestdag is in principe verboden.

Onder tewerkstelling verstaat men het ter beschikking staan van de werkgever. Het begrip is zeer ruim opgevat.

De niet gepresteerde arbeidsuren mogen niet ingehaald worden tijdens andere dagen, tenzij in de bij K.B. bepaalde gevallen. De memorie van toelichting onderstreept dat afwijkingen op dit verbod slechts gerechtvaardigd zijn wanneer zij ingegeven zijn door een onvoorziene noodzaak¹⁰.

Ter zake kan verwezen worden naar de in de Arbeidswet vervatte bepalingen betreffende de zondagsrust.

Tewerkstelling tijdens een feestdag is immers toegelaten wanneer zondagsarbeid bij of krachtens de Arbeidswet is toegestaan (artt. 11 tot 18 van die wet).

Ten einde in het verleden niet zelden voorkomende interpretatiemoeilijkheden te vermijden in de gevallen waarin zondagsarbeid enkel toegelaten is gedurende een bepaalde periode van het jaar of volgens een bepaalde frequentie, wordt bij het tweede lid van artikel 10 aan de Koning de bevoegdheid gegeven om ten bijzonderen titel de duur of de frequentie van tewerkstelling tijdens de feestdagen te bepalen.

6. *Vervanging van de feestdagen.* Wanneer een feestdag met een zondag of met een gewone inactiviteitsdag samenvalt, wordt hij door een gewone werkdag vervangen.

Nieuw is dat elke inactiviteitsdag, andere dan een zondag, waarmee een feestdag samenvalt, recht geeft op een vervangingsdag. Hiermee komt de wet tegemoet aan een reeds in vele collectieve arbeidsovereenkomsten vervatte regeling.

Deze bepaling was noodzakelijk om de reglementering aan de veralgemeende vijfdaagse week aan te passen.

Het is nodig op te merken, dat de gewone inactiviteitsdag, andere dan de zondag, niet noodzakelijk de zaterdag is. In sommige ondernemingen is die dag wellicht niet dezelfde voor alle werknemers¹¹.

Het zijn de paritaire organen die voor alle of voor een deel van de ondernemingen welke onder hun bevoegdheid vallen de vervangingsdag vaststellen. Hun beslissingen hebben slechts uitwerking nadat zij bij koninklijk besluit algemeen verbindend werden verklaard.

¹⁰ Senaat, Parl. Besch., nr. 416, blz. 4.

¹¹ Senaat, Parl. Besch., nr. 10, blz. 4.

Wanneer een zodanige beslissing ontbreekt, is het de ondernemingsraad die de vervangingsdag bepaalt. Bij gebrek aan ondernemingsraad of indien de ondernemingsraad geen beslissing heeft genomen, wordt de vervangingsdag bepaald in overleg tussen de werkgever en de syndicale afvaardiging, of, bij ontstentenis van deze laatste, de werknemers.

Wanneer op geen enkel vlak een beslissing werd genomen, wordt de vervangingsdag bepaald bij individueel akkoord tussen de werkgever en de werknemers.

De feestdag wordt vervangen door de eerstvolgende werkdag, wanneer overeenkomstig het voorgaande geen enkele regeling is getroffen.

7. Inhaalrust. Tewerkstelling tijdens een feestdag geeft recht op een inhaalrust.

De regeling inzake duur van de inhaalrust is dezelfde als bepaald bij het tweede en derde lid van artikel 16 van de Arbeidswet.

De inhaalrust bedraagt een volledige dag indien de arbeid langer dan vier uren heeft geduurd en ten minste een halve dag indien hij niet langer dan vier uren heeft geduurd.

In dit laatste geval moet de inhaalrust verleend worden vóór of na 13 uur en op die dag mag niet langer dan vijf uren gewerkt worden.

De Koning kan een andere regeling uitwerken, evenwel zonder de bij de wet bepaalde duur te wijzigen, tenzij om deze vast te stellen op de werkelijke duur van de verrichte arbeid.

De inhaalrust wordt op de arbeidsduur aangerekend en mag niet samenvallen met de op grond van hoofdstuk III van de Arbeidswet toegekende inhaalrust.

Nieuw is dat de wet nu zelf bepaalt dat de inhaalrust moet worden toegekend binnen de op de feestdag volgende termijn van zes weken.

De zes weken worden opgeschort wanneer de rust niet kan genomen worden wegens een schorsing van de uitvoering der overeenkomst of ten gevolge van de tijdelijke gevolgen van een geval van overmacht.

De inhaalrust moet in alle geval toegekend worden vóór het verstrijken van een opzeggingstermijn.

De Koning kan andere toekenningsregels vaststellen, inzonderheid de toekenningsperiode en de aanrekening op de arbeidsduur wijzigen, ten einde deze op sommige bedrijfstakken af te stemmen.

8. Bekendmaking. Om de werknemers op de hoogte te brengen zijn de werkgevers verplicht de data der feestdagen in het arbeidsreglement te vermelden.

Bovendien moeten zij vóór 15 december van elk jaar in de lokalen van de onderneming door middel van aanplakking bekendmaken de vervangingsdagen en de hierboven beschreven toepasselijke regels betreffende de inhaalrust. Een kopie van dat bericht wordt aan het arbeidsreglement gehecht.

De werkgevers die geen arbeidsreglement moeten opmaken, afficheren :

1. de data van de bij koninklijk besluit bepaalde feestdagen ;
2. de vervangingsdagen van de feestdagen ;
3. de toepassingsregels van de regeling van inhaalrust.

Ten einde de controle mogelijk te maken moet de werkgever van elke tewerkstelling op een feestdag binnen acht dagen na de feestdag en vóór de dag waarop inhaalrust verleend wordt, aan de bevoegde ambtenaar bericht laten.

Die zelfde ambtenaar ontvangt eveneens een afschrift van het in de lokalen van de onderneming waarvoor geen arbeidsreglement bestaat, aangeplakt bericht.

9. Loon voor de feestdagen. De werknemer behoudt voor elke feestdag, vervangingsdag, evenals voor elke inhaalrustdag zijn loon.

Het loon is eveneens verschuldigd in de door de Koning bepaalde voorwaarden wanneer de feestdag of de vervangingsdag samenvalt met een dag waarop de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is geschorst of met een dag waarop tengevolge van tijdelijke overmacht geen arbeid zou gepresteerd zijn. Hiermee helpt de wet een aantal in het verleden voorkomende twistpunten van de baan.

De Koning stelt het bedrag van het loon of de in aanmerking komende elementen voor het berekenen ervan vast¹².

De bevoegdheden van de Koning zijn ter zake dus ruimer dan voorheen het geval was, aangezien hij nu niet alleen de berekeningselementen van het loon vaststelt, maar tevens het bedrag van het loon kan vaststellen.

Onder het regime van het Wetsbesluit van 1947 kon de werknemer aanspraak maken op het gewoon loon dat hij zou genoten hebben indien hij normaal had gewerkt, met inbegrip van de premies plus de voordelen in natura.

De Koning wijst ook de werkgever aan die de betaling van het loon moet doen.

De bij het Regentsbesluit van 2 april 1947 gestelde werkgetrouwheidsvoorwaarden worden in de onderhavige wet niet behouden, maar ze kunnen benevens andere toekenningsvoorwaarden wel opgelegd worden bij koninklijk besluit. Aldus paragraaf 3 van artikel 14.

Artikel 15 is nieuw in die zin dat krachtens de wet zelf (anders dan is bepaald bij artikel 5, derde lid van het Wetsbesluit van 25 februari 1947) de werkgever ontslagen is van het geheel of van een deel van de verplichting tot betalen van het loon in de mate waarin een algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomst het fonds voor bestaanszekerheid met de verplichting heeft belast, tenzij de Koning een andere instelling aanwijst om de betaling te doen.

Deze regeling is gekopieerd op het bij de Wet van 20 juli 1960 tot invoering van het gewaarborgd week-

¹² Cfr. de artt. 3 tot en met 8bis van het van 2 april 1947 daterende Besluit van de Regent.

loon, in de Arbeidsovereenkomstenwet ingevoegde artikel 28*nonies*, waarbij de werkgever vrijgesteld wordt het gewaarborgd weekloon te betalen wanneer een fonds voor bestaanszekerheid met die verplichting is belast.

Ten einde de last van de betaling van het loon over meerdere werkgevers te spreiden, kan de Koning voor en bepaalde bedrijfstak een compensatiestelsel uitwerken waaraan al de belanghebbende werkgevers, door middel van bijzondere bijdragen en volgens de bij K.B. te bepalen modaliteiten, deelnemen.

Men denkt hier aan bedrijfstakken met een grote beweeglijkheid van de werknemers. Het zou in dat geval onbillijk zijn de met de betaling voor de feestdagen gepaard gaande last op slechts één werkgever te laten wegen.

10. *Advies.* Heel wat van deze wet moet bij koninklijk besluit uitgevoerd worden.

De Koning wint dienaangaande het advies in van het bevoegde paritair comité. Bij gebrek aan paritair comité wordt het advies gegeven door de Nationale Arbeidsraad.

Dit advies kan ook door de Nationale Arbeidsraad gegeven worden wanneer verschillende paritaire comités erbij betrokken zijn.

Het advies wordt verstrekt binnen de twee maanden volgend op het adviesverzoek. Is dat niet het geval, dan wordt op het advies niet gewacht.

Dit artikel 17 is identiek aan artikel 47 van de Arbeidswet.

11. *Toezicht.* Benevens de officieren van gerechtelijke politie, zijn de door de Koning aangewezen ambtenaren en beambten belast met het toezicht op de uitvoering van deze wet en de uitvoeringsbesluiten.

De hier geldende bepalingen zijn mutatis mutandis dezelfde als die van de arbeidswet. Een en ander werd ontleend aan de Wet van 16 november 1972 betreffende de arbeidsinspectie¹³, resultaat van de goedkeuring bij de Wet van 29 maart 1957 van het Verdrag nr. 81 betreffende de arbeidsinspectie in de industrie en de handel, aangenomen op 11 juli 1947 te Genève door de Internationale Arbeidsorganisatie.

De aangewezen ambtenaren en beambten hebben het recht op elk uur van de dag of van de nacht zonder verwittiging de plaatsen te betreden waar personen zijn tewerkgesteld, en tussen 5 en 21 uur de lokalen waarvan zij redelijkerwijze kunnen vermoeden dat zij aan hun controle zijn onderworpen.

De bewoonde lokalen mogen zij alleen met de vooraangaande toestemming van de politierechter betreden.

Bovendien hebben gezegde ambtenaren het recht tussen 21 en 5 uur met vooraangaande toestemming van de politierechter binnen te treden in de lokalen waarvan zij redelijkerwijze kunnen vermoeden dat ze aan

hun controle zijn onderworpen, voor zover er redenen voorhanden zijn om te geloven dat er inbreuken gepleegd worden op de wetten en reglementen, op de toepassing waarvan zij controle uitoefenen.

Deze bepaling strookt met artikel 1, tweede lid van de Wet van 7 juni 1969¹⁴ tot vaststelling van de tijd gedurende welke geen opsporing ten huize of huiszoeking mag worden verricht.

In het algemeen heeft de inspectie het recht om elk onderzoek en elke controle in te stellen, alsmede alle inlichtingen in te winnen die zij nodig achten om zich ervan te vergewissen dat de wettelijke en reglementaire bepalingen werkelijk worden nageleefd.

Zij heeft het recht waarschuwingen te geven, voor de overtreder een termijn te bepalen om zich in orde te stellen en processen-verbaal op te maken die bewijskracht hebben tot het tegendeel bewezen is.

Op straf van nietigheid moet een afschrift van het proces-verbaal ter kennis van de overtreder worden gebracht binnen de zeven dagen die op de vaststelling van de overtreding volgen.

Nog op te merken is, dat de besluiten genomen tot uitvoering van de Wet van 26 januari 1951 betreffende de vereenvoudiging van de documenten waarvan het bijhouden door de sociale wetgeving is opgelegd, onverminderd van toepassing zijn voor de werkgevers, uitgezonderd voor de met werkgevers gelijkgestelde personen overeenkomstig artikel 1, 2°.

12. *Sancties.* Met correctionele straffen worden gestraft :

1. de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers, die arbeid doen of laten verrichten in strijd met de bepalingen van deze wet of van de uitvoeringsbesluiten ervan ;

2. de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers die de bepalingen betreffende de bekendmaking en de betaling van het loon voor de feestdagen niet naleven ;

3. al wie het krachtens deze wet georganiseerd toezicht verhindert.

De rechter die de straffen toepast uit hoofde van inbreuk op de bepalingen betreffende de betaling van het loon, veroordeelt de delinquent ambtshalve tot de betaling respectievelijk van het loon of van de achterstallige bijdragen.

Daar waar het fonds voor bestaanszekerheid de verplichting heeft om het loon voor de feestdag te betalen wordt op de overtreding een strafrechtelijke sanctie gesteld krachtens de Wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités.

Voor de punten 1 en 2 wordt de geldboete zoveel maal toegepast als er personen in strijd met de wet of de uitvoeringsbesluiten ervan zijn tewerkgesteld, met een grens evenwel van 50.000 fr.

De werkgever is burgerrechtelijk aansprakelijk voor

¹³ B.S., 8 december 1972.

¹⁴ B.S., 28 juni 1969.

de betaling van de geldboete waartoe zijn aangestelden of lasthebbers zijn veroordeeld.

Voor de betaling van het loon behoudt de werknemer zijn vorderingsrecht gedurende een jaar te rekenen vanaf het ogenblik waarop hij opgehouden heeft onder het gezag van de werkgever te staan.

Hiermee beoogt de wetgever een parallellisme met de bepalingen betreffende de bij de arbeidsovereenkomstenwetten bepaalde verjaringstermijn van de burgerlijke vordering¹⁵.

De strafvordering wegens overtreding van de wet en de uitvoeringsbesluiten ervan verjaart door verloop van een jaar te rekenen van het feit waaruit de vordering ontstaan is.

Er zij aan herinnerd dat de Wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboeten, die moet mogelijk maken de meest passende sanctie, hetzij strafsanctie, hetzij administratieve geldboete, op te leggen, van toepassing is.

13. *Overgangsbepalingen.* Het meermaals gewijzigde Wetsbesluit van 25 februari 1947, wordt opgeheven.

In afwachting van de ter uitvoering van deze wet te nemen besluiten blijven de besluiten ter uitvoering van

de Wetsbesluiten van 7 februari 1946, 7 oktober 1946 en van 25 februari 1947 van kracht.

In alle geval houden die besluiten op uitwerking te hebben vanaf 1 februari 1975.

De ter uitvoering van artikel 8 van het Wetsbesluit van 25 februari 1947 genomen besluiten betreffende de werkgetrouwheidsvoorwaarden houden op uitwerking te hebben vanaf 1 februari 1974, dag van inwerkingtreding van de hier voorliggende wet.

De bepalingen betreffende de rust of het loon van de feestdagen in de bij K.B. algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten blijven van kracht totdat hun geldigheidsduur verstrijkt, of tot hun vervanging, hetzij bij een ter uitvoering van onderhavige wet genomen besluit, hetzij bij algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten.

14. *Besluit.* De meer dan 25 jaar oude feestdagen-reglementering werd in een aan de evolutie van het arbeidsrecht aangepast nieuw kledje gestoken. Met de verscherpte controlemaatregelen en de verzwaarde sancties moet de weg nog meer dan voorheen de werknemers de rust en het loon waarborgen waarop zij recht hebben.

E. VERPOTEN
Assistent R.U.G.

¹⁵ Senaat, Parl. Besch., nr. 416, blz. 8.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER—29 NOVEMBER 1973

Voorzitter : Baron Richard

Raadsheer-verslaggever : Ridder de Schaetzen

Advocaat-generaal : de h. Delange

Bevoegdheid—Bepalingen betreffende de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel inzake faillissement—Reikwijdte.

De bepalingen van art. 574, 2°, en art. 631, lid 2, Ger.W. maken geen onderscheid tussen de rechtsvorderingen die uit het faillissement ontstaan en de rechtsvorderingen waarvoor het faillissement slechts de aanleiding is.

Procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, eiser tot cassatie in de zaak van Dermée t/Mr. Linon q.q.

Gelet op het bestreden vonnis, op 29 juni 1973 door de Arrondissementsrechtbank te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 574, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het vonnis de zaken naar de Arbeidsrechtbank te Brussel verwijst, behalve wat de aanvaarding van de schuldvordering betreft die onder de bevoegdheid valt van de Rechtbank van koophandel te Brussel, terwijl ze

tot de bevoegdheid van de Rechtbank van koophandel te Brussel behoorden :

Overwegende dat uit de vaststellingen van het vonnis blijkt dat de partij Dermée een aangifte van schuldvordering in het passief van het faillissement van de naamloze vennootschap Etablissements Raes-Ziane heeft ingediend en dat zij ook de curator van dit faillissement voor de arbeidsrechtbank heeft gedagvaard tot aanvaarding van die schuldvordering en tot betaling van één frank schadevergoeding ;

Overwegende dat het vonnis beslist dat de arbeidsrechtbank dient kennis te nemen van de ontvankelijkheid en van de grondslag van de vorderingen tot vergoeding en na te gaan of deze vorderingen bevoorrecht zijn, terwijl het, krachtens de bijzondere wetten inzake faillissement, aan de rechtbank van koophandel toekomt uitspraak te doen over de aanvaarding van de schuldvordering die aldus is vastgesteld door het rechtscollege dat materieel bevoegd is om ervan kennis te nemen ;

Overwegende echter dat, krachtens artikel 574, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek, de rechtbank van koophandel, zelfs wanneer partijen geen handelaar zijn, kennis neemt van alles wat onder meer het faillissement betreft, overeenkomstig de voorschriften van het Wetboek van koophandel ;

Overwegende dat, krachtens artikel 631, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek, wanneer de faillietverklaring in België geschiedt, de desbetreffende geschillen

uitsluitend tot de bevoegdheid behoren van de rechtbank in wier arrondissement het faillissement is geopend ;

Overwegende dat die bepalingen geen onderscheid maken tussen de rechtsvorderingen die uit het faillissement ontstaan en de rechtsvorderingen waarvoor het faillissement slechts de aanleiding is ;

Dat deze uitlegging wordt bevestigd door de opheffing bij artikel 8, 13°, van de bepalingen vervat in artikel 2 van de wet van 10 oktober 1967, van artikel 505 van boek III, titel 1, van het Wetboek van koophandel volgens hetwelk elk geschil betreffende de vereffening van faillissementen dat tot de bevoegdheid van de burgerlijke rechtbanken behoorde, er aanhangig werd gemaakt binnen korte tijd en als spoedeisende zaak berecht ; dat ze eveneens wordt bevestigd door de wijzigingen die artikel 38 van de bepalingen vervat in artikel 3 van de wet van 10 oktober 1967 heeft gebracht in de artikelen 492, 502 en 504 van boek III, titel 1, van het Wetboek van koophandel, in zover deze artikelen de regels vaststelden voor de geschillen die niet tot de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel behoorden en ze met name hun verwijzing naar een andere rechter voorschreven ;

Dat het middel gegrond is ;

En overwegende dat, krachtens artikel 660, lid 1, van het Gerechtelijk Wetboek, de zaak naar de bevoegde rechtbank moet worden verwezen ;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op de memorie van antwoord die op 21 september 1973 werd ingediend, dat is buiten de bij artikel 642, lid 3, van het Gerechtelijk Wetboek gestelde termijn,

Vernietigt het bestreden vonnis, behalve in zoverre het beslist dat de Rechtbank van koophandel te Brussel bevoegd is inzake de aanvaarding van de schuldvordering ;

Beveelt dat van dit arrest melding wordt gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat hierover door de feitenrechter wordt beslist, behalve met betrekking tot de memorie van antwoord waarvan de kosten ten laste blijven van de partij die ze heeft ingediend ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Rechtbank van koophandel te Brussel.

NOOT—In dezelfde zin : Cass., 3 mei 1973, *R.W.*, 1973-74, 651. Maar zie Cass., 18 januari 1974, *R.W.*, 1973-74, 1541, voor de betekenis van de woorden "in zaken van faillissement" in art. 465 Fw.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

JEUGDKAMER—27 SEPTEMBER 1973

Voorzitter : de h. Slachmuylder

Advocaat-generaal : de h. De Cant

Advocaten : Mrs. R. Posenae en A. Le Paige

Jeugdbescherming—Eis op grond van art. 302, lid 3, B.W.—Hoger beroep—Termijn—Overmacht.

Art. 302, lid 3, B.W. is ingevoegd door art. 16 van de Wet van 8 april 1965, dat deel uitmaakt van titel II,

hoofdstuk II van deze wet. Krachtens art. 58, lid 2, van dezelfde wet zijn de vonnissen gewezen in de aangelegenheden bedoeld in titel II, hoofdstuk II, vatbaar voor hoger beroep, dat ingesteld wordt bij verzoekschrift binnen een maand na de uitspraak.

De appellant die beweert dat hij door overmacht belet werd tijdig hoger beroep in te stellen, moet de overmacht bewijzen. Het feit dat de griffier verzuimd heeft aan de partijen of aan hun raadsman een ondertekend afschrift van het vonnis te zenden, maakt geen overmacht uit.

V.R. t/ S.

Gezien, in behoorlijke vorm overgelegd, de door de wet vereiste gedingstukken, onder andere het vonnis op 16 maart 1972 door de Jeugdrechtbank te Antwerpen tussen partijen op tegenspraak gewezen ;

(...)

Overwegende dat de rechtsvordering van appellante op artikel 302, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek steunt ; dat deze wetsbepaling ingevoegd werd door artikel 16 van de Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, welke deel uitmaakt van titel II – hoofdstuk II van bedoelde wet ;

Overwegend dat, krachtens artikel 58, lid 2, van voormelde Wet van 8 april 1965, de vonnissen "gewezen in de aangelegenheden bedoeld in titel II, hoofdstuk II" vatbaar zijn voor hoger beroep door middel van een verzoekschrift neergelegd binnen een maand na de uitspraak, terwijl de termijn van een maand blijkens artikel 1051 van het Gerechtelijk Wetboek, pas begint te lopen van de dag van de betekening ;

Overwegende dat appelante in hoofdorde stelt dat "sinds het invoege treden van het Gerechtelijk Wetboek, de beroepstermijn in de aangelegenheden bedoeld in hoofdstuk II van titel II van de Wet van 8 april 1965, ook onder toepassing valt van artikel 1051 van het Gerechtelijk Wetboek die in alle zaken geldt" ;

Overwegende dat de Wet van 8 april 1965, om in familiale aangelegenheden partijen gerechtskosten te besparen, kennelijk afwijkt van het systeem van het Gerechtelijk Wetboek, hetwelk luidens zijn artikel 2 enkel toepasselijk is in zover de rechtspleging niet op een andere wijze wordt geregeld "door niet uitdrukkelijk opgeheven wetsbepalingen" ;

Overwegende dat artikel 58, tweede lid, van de Wet van 8 april 1965 niet vermeld wordt in de zeer uitvoerige lijst van de door de Wet van 10 oktober 1967 opgeheven wetsbepalingen ; dat artikel 58, tweede lid, bij de Wet van 15 juli 1970, artikel 50/2°, gewijzigd werd doch enkel tot aanvulling van de Wet van 10 oktober 1967, artikel 3, artikel 107, zonder dat de aanvangsdatum inzake beroepstermijn werd veranderd ; dat artikel 58, tweede lid, derhalve niet opgeheven is ;

Overwegende dat de termijnen om een rechtsmiddel aan te wenden krachtens artikel 860 van het Gerechtelijk Wetboek op straffe van verval voorgeschreven zijn ; dat de termijn om de akte van beroep neer te leggen binnen één maand na de uitspraak verviel terwijl deze nederlegging slechts op 1 juni 1972 geschiedde ; dat het hoger beroep derhalve laattijdig is ;

Overwegende dat appellante in ondergeschikte orde bevoogt dat "het niet eerbiedigen van een beroepstermijn niet ingeroepen kan worden wanneer de beroeper het

bewijs levert dat hij door omstandigheden van heikracht belet werd zijn beroep tijdig in te dienen";

Overwegende dat wie de heikracht inroep deze te bewijzen heeft; dat de omstandigheden aangehaald door appellante geen heikracht uitmaken, zelfs niet het feit dat de griffier zou verzuimd hebben aan partijen of aan hun raadsman een ondertekend afschrift van het vonnis te zenden zoals het hem voorgeschreven is bij artikel 792 van het Gerechtelijk Wetboek; dat appellante immers niet bewijst dat het hem onmogelijk is geweest binnen de wettelijke termijn hoger beroep in te stellen; dat uit de door geïntimeerde overgelegde stukken overigens blijkt dat appellante reeds op 14 april 1972 ter griffie van de jeugdrechtbank, aldus binnen de beroepstermijn, een uitgifte of een kopie van het bestreden vonnis heeft besteld hetgeen aantoont dat hij toen de datum van de uitspraak van het vonnis kende; dat het middel aldus in feite faalt;

Om die redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der Wet van 15 juni 1935;

Gehoord de heer Advocaat-generaal De Cant in zijn eensluidend schriftelijk advies, in openbare zitting gegeven;

Alle verdere of strijdige conclusies van de hand wijzen de als irrelevant;

Verklaart het hoger beroep niet ontvankelijk wegens laattijdigheid.

HOF VAN BEROEP TE GENT

9e KAMER—3 MAART 1972

Voorzitter : de h. Beeckman

Raadsheren : de hh. Soetaert en Lamiroy

Advocaten : Mrs. Albers, Beuls en Beirens loco Van Damme

Verzekering—Civielrechtelijke aansprakelijkheid—Aannemer—Ongeval van derden—Begrip—Uitsluiting bedongen voor schade aan goederen die het voorwerp van het werk zijn.

In de verzekeringspolis van een aannemer "tegen burgerrechtelijke schadeloosstelling waartoe hij bij toepassing van de artt. 1382 tot 1386 B.W. kan gehouden zijn ten gevolge van ongevallen die derden kunnen overkomen", werd het begrip "ongeval" niet omschreven.

Uit de termen van de polis blijkt echter dat het begrip "ongeval" beschouwd wordt van het standpunt van de schadelijder. Een ongeval moet dus in subjectieve zin begrepen worden, d.i. als een schadeverwekkend feit, veroorzaakt door toeval, door onvoorzichtigheid van de verzekerde of zijn personeel of zelfs — behoudens uitsluiting door de polis — door opzet van het personeel.

Indien uit de dekking wordt gesloten "de schade aan goederen die het voorwerp uitmaken van het werk van de verzekerde of van de personen voor wie hij aansprakelijk is, of waarvan zij huurder, bezitter, bewaker of houder zijn", is door dit beding eveneens uitgesloten de schade aan de kraan van een derde, waarvan het personeel van de aannemer zich zonder verlof van de eigenaar bediend heeft.

P.V.B.A. Couckuyt & Zonen t/ N.V. Bouwbedrijf
A.J. De Groote en Co en N.V. Zurich

Gezien de stukken, inzonderheid het vonnis gewezen door de Rechtbank van Koophandel te Brugge, afdeling Oostende, derde kamer, op 17 december 1970, waartegen tijdig en in behoorlijke vorm hoger beroep is ingesteld;

Overwegende dat eerste geïntimeerde van appellante vergoeding vordert van de schade aan haar torenkraan veroorzaakt door het personeel van appellante op een bouwplaats te Oostende in de tweede helft van juli 1968, toen het personeel van eerste geïntimeerde, wegens de jaarlijkse vakantie, niet aanwezig was; dat appellante van tweede geïntimeerde dekking vordert op grond van een polis ongevallenverzekering;

Overwegende dat appellante de aansprakelijkheid van haar personeel in hoger beroep niet meer betwist, maar alleen het gevorderde bedrag;

Overwegende dat eerste geïntimeerde berekeningen en facturen overlegt, welke haar vordering rechtvaardigen; (...)

Overwegende dat de principale eis aldus terecht is toegewezen;

Overwegende dat de eis tot dekking steunt op een verzekeringspolis nr. 243.314 van 6 april 1962, waarbij dekking wordt toegezegd "tegen de burgerrechtelijke schadeloosstellingen waartoe hij (de verzekerde) bij toepassing van de artikelen 1382 tot 1386 van het Burgerlijk Wetboek kan gehouden zijn ten gevolge van ongevallen welke derden tijdens de duur der verzekering kunnen overkomen";

Overwegende dat de polis het begrip "ongeval" niet omschrijft; dat in deze polis het begrip "ongeval" echter beschouwd wordt van het standpunt van de schadelijder, niet van de schadeverwekker, zoals blijkt uit verscheidene artikelen, o.m.: art. 1: "ongevallen welke derden overkomen", art. 2: "ongevallen overkomend aan derden door een feit der uitbating... feit toegewezen (sic) hetzij aan de verzekerde zelf... hetzij aan zijn personeel..."; dat aan de andere kant alleen uitgesloten worden (art. 3) o.m.: a) de door de verzekerde... opzettelijk veroorzaakte ongevallen, b) de ongevallen overkomend ter gelegenheid van wedstrijden, weddenschappen — maar dat volgens bijblad 3 zelfs niet zijn uitgesloten "de ongevallen voortkomend uit weddenschappen en uitdagingen als zij buiten zijn weten door het personeel van de verzekerde veroorzaakt werden";

Overwegende dat hieruit moet worden afgeleid dat in deze polis het woord "ongeval" moet begrepen worden in de subjectieve zin zoals bv. een "verkeersongeval", dit is als een onopzettelijk schadeverwekkend feit, waaraan de schadelijder geen of slechts gedeeltelijk schuld heeft en veroorzaakt door toeval of doordat de verzekerde of zijn personeel onvoorzichtig is geweest of doordat zij onvakkundig hebben gehandeld, of zelfs doordat het personeel — behoudens uitgesloten gevallen — met opzet heeft gehandeld;

Overwegende echter dat bij art. 3, d) van de polis uit de dekking wordt gesloten "de schade berokkend aan roerende of onroerende voorwerpen die het voorwerp uitmaken van het werk van de verzekerde of van de personen waarvoor hij aansprakelijk is, of waarvan zij huurders, bezetters (sic = bezitters), bewakers of houders zijn; dat het personeel van appellante in deze zaak bezit

genomen heeft van de kraan van eerste geïntimeerde, zij het onrechtmatig, zodat de aan de kraan veroorzaakte schade door de polis niet gedekt is ;

Overwegende dat het ten slotte logisch voorkomt dat de verzekeraar, wanneer hij schade uitsluit aan voorwerpen waarvan hij weet of kan weten dat de verzekerde zich ervan bedient, meteen ook beoogt schade uit te sluiten aan voorwerpen waarvan de verzekerde zich naar redelijke verwachting niet zou bedienen ;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE TURNHOUT

RAADKAMER—18 APRIL 1973

Voorzitter : de h. R. Verhoeven

Rechters : de hh. Ch. De Clercq en R. Boes

Advocaten : Mrs. L. Schuermans en L. Hermans

Levensonderhoud—Verstrekt aan bloedverwant in de zijlijn—Na zijn overlijden wordt in zijn nalatenschap een eis tot vergoeding ingesteld.

Daar er onder broers en zusters geen wettelijke verplichting tot levensonderhoud bestaat, heeft het aan een zwakzinnige broer verstrekte onderhoud slechts het karakter van een louter menslievende daad, die geen grond kan opleveren voor de aanspraken tot vergoeding deswege die de broer die het onderhoud verstrekt heeft, na het overlijden van de begunstigde in dezes nalatenschap doet gelden.

Vreys t/ Vreys e.a.

Gezien de stukken des gedings, namelijk het proces-verbaal van zwaarigheden opgesteld door de heer notaris Egidie Wouters, in standplaats te Balen, neergelegd ter griffie dezer Rechtbank op 3 maart 1972 ;

(...)

Overwegende dat het onderzoek naar de dienendheid van de exceptie van verjaring door verweerders geput uit artikel 2277 van het Burgerlijk Wetboek, zich verenigt met navolgende bespreking van de rechtsgrond der aanspraken van eiser, en waaruit moet volgen dat meerbedoelde wettelijke bepaling ter zake geen toepassing kan vinden ;

Overwegende dat blijkens de termen zijner conclusie, de aanspraken van eiser op vergoeding van de kosten m.b.t. het door hem aan wijlen zijn broeder Victor Vreys in leven beweerdelijk verstrekt onderhoud, lastens verweerders gericht zijn als onderhoudsplichtigen opzichthens dezelfde ;

Dat echter geen enkele verplichting tot levensonderhoud in zijlijn tussen broeders of zusters wettelijk is ingesteld ;

Dat alsdan en in weerwil van de betwisting van verweerders ten deze, zelfs aannemende dat de decujus werkelijk zwakzinnig was, en dat eiser uit dezes aanwezigheid in zijn gezin en landbouwbedrijf geen enkel waardeerbaar voordeel genoten heeft, dan nog zou blijven dat het verstrekte onderhoud slechts het karakter van een louter menslievende daad zou vertonen, die uiteraard geen

grond kan verlenen aan de aanspraken op vergoeding, deswege door eiser na overlijden van de decujus thans gesteld ;

Dat ten overvloede zij opgemerkt dat sedert het jaar 1966 tot zijn overlijden, de decujus een weliswaar bescheiden ondersteuning vanwege de Commissie van Openbare Onderstand der gemeente Balen ontving ; dat in leven de decujus toch eigenaar was van de goederen die het voorwerp uitmaken van huidige procedure van verkoping, en waarvan de tegeldemaking blijkbaar nooit overwogen werd ; dat dient vastgesteld dat ingeval van reële en extreme staat van zwakzinnigheid van de decujus, alsdan nooit een beroep werd gedaan op de sociale voorzieningen vervat in de wetgeving over de behandeling der krankzinnigen ;

Dat voorgaande overwegingen meteen elke dienstigheid moeten doen ontzeggen aan het door eiser in aanvullende besluiten gevormd bewijsaanbod ;

(...)

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN

11e KAMER—12 APRIL 1973

Voorzitter : de h. P. Quanjard

Openbaar ministerie : de h. F. Van de Velde

Advocaten : Mrs. L. Van de Vijver, M. Bogaert, F. Mattheessens, H. Usé en A. Dinot

Faillissement—Eis tot faillietverklaring door preferente schuldeiser nadat de schuldenaar een gerechtelijk akkoord bekomen heeft.

Een schuldeiser kan de faillietverklaring van zijn schuldenaar niet meer vorderen op grond van een bevoorrechte schuldvordering die hij reeds vóór het tot stand komen van het gerechtelijk akkoord van de schuldenaar had.

Hij kan het wel op grond van een daarna ontstane bevoorrechte schuldvordering die niet voldaan wordt. Als de schuldenaar dan failliet verklaard wordt, dient de ontbinding van het akkoord niet uitgesproken te worden.

R.M.Z. e.a. t/ N.V. Polyplaces

Overwegende dat de rechtbank haar beslissing doet steunen op de volgende motieven :

1. De verwerende partij heeft het voordeel van het gerechtelijk akkoord bekomen bij vonnis van homologatie van 31 mei 1972.

Geen der eisende partijen vraagt de nietigheid of de ontbinding van het concordaat terwijl niet beweerd, minstens niet bewezen is dat verweerster haar concordataire verplichtingen niet uitvoert.

2. De eisende partijen in de zaken A.R. 6813, 7242 en 7379/72 bewijzen niet dat de vorderingen die zij beveren tegenover verweerster te hebben andere zijn dan de bevoorrechte vorderingen die zij bij het tot stand komen van het concordaat hadden.

Zij zijn voor de uitvoering van die bevoorrechte vorderingen niet gebonden door het concordaat, maar kunnen ook het faillissement niet vorderen op grond van die vorderingen, aangezien juist na het bestaan en ondanks dat

bestaan het concordaat werd toegestaan ter voorkoming van het faillissement.

Deze vorderingen zijn onontvankelijk.

3. De R.M.Z., eiseres op eis A.R. 6497/71 beschikt over een vordering, ten dele chirografair, ontstaan na het concordaat.

Verweerster laat na deze vordering te voldoen, zodat haar betalingen gestaakt zijn.

Overigens blijkt dat door de aangroei van een bevoorrechte vordering uiteindelijk de algemene borg, bron van het chirografair krediet, verkleint zodat dit objectief geschokt wordt en de voorwaarden tot faillissement aanwezig zijn.

4. De ontbinding van concordaat moet niet uitgesproken worden. Door het faillissement worden alle schulden automatisch eisbaar.

(Volgt faillietverklaring.)

VREDEGERECHT TE BRASSCHAAT

10 JANUARI 1973

Rechter : de h. A. De Bièvre

Advocaten : Mrs. L. Schaerlaekens, L. Truyens en P. Ickx

Pacht—Kweek van bloemen of sierplanten—Toepassing van de Pachtwet.

Een gehuurd bedrijf dat bloemen of sierplanten kweekt, valt onder toepassing van de Pachtwet.

De opwerping dat de huurder als ambachtsman moet beschouwd worden, is niet relevant in feite nu blijkt dat het bedrijf een oppervlakte van 1.012 m² voor woonhuis en serres en van 3.823 m² voor kweek in open lucht beslaat, en geldt ook niet in rechte, daar aan de huurder de bescherming van de Pachtwet niet kan ontnomen worden wegens het feit dat hij het plantgoed bij derden betreft, noch wegens het feit dat hij gebruik maakt van verwarming onder glas, speciaal bereide aangevoerde grond en geselecteerd plantgoed. Het is verder zonder belang na te gaan of hij zijn produkten op veilingen of aan grossiers en winkels dan wel in hoofdzaak aan particulieren verkoopt.

Van Gansen t/ Van Daele

Aangezien aanlegger bij huurceel van 14 september 1962, aan verweerder verhuurde : "een bloemisterij met woonegelegenheid voor hem en zijn gezin" ;

Aangezien een bedrijf dat bloemen en/of sierplanten kweekt onder toepassing der Pachtwet valt (zie o.a. BECKLOO, nr. 16 ; R.P.D.B., Compl. I, V^o Bail à ferme, nrs. 7 en 8 ; D'UDEKEM D'ACOEZ en SNICK, nr. 13 en de daarin aangehaalde rechtspraak ; Parl. Besch., Senaat, 1964-65, nr. 295, blz. 3) ;

Aangezien aanlegger aan de toepassing der Pachtwet tracht te ontsnappen door te beweren :

1°) dat verweerder hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend bij derden aangekochte bloemen en sierplanten verder kweekt in serres, bloempotten en bloembakken en daarom als ambachtsman moet worden beschouwd ;

2°) dat hij het overgroot deel van zijn produktie

rechtstreeks aan particulieren verkoopt en aldus *kleinhandelaar* zou zijn ;

I. Aangezien het eerste middel eerstens faalt in feite. Dat inderdaad bij Ons plaatsbezoek Wij hebben vastgesteld dat het bedrijf van verweerder een oppervlakte beslaat van 4.836 m², waarvan zijn ingenomen door serres en woonhuis 1.012,5 m², zodat voor bloemenkweek in open lucht en volle grond 4.836 m² min 1.012,5 m² = 3.823,5 m² overblijft ;

Dat, zoals door Ons vastgesteld, deze open gedeelten inderdaad intensief voor bloemenkweek worden gebruikt ;

Dat dit middel trouwens ook in rechte faalt, aangezien de omstandigheid dat verweerder in Nederland of in het Gentse minuscule plantjes aankoopt om daaruit volwaardige bloemen en planten te kweken niets afdoet aan het feit dat hij bloemenkweker is en in die hoedanigheid beschermd wordt door de Pachtwet ;

Dat men anders ook van een landbouwer, die aardappelen kweekt vertrekkend van elders aangekochte poot-aardappelen, zou kunnen beweren dat hij geen landbouwer maar een ambachtsman is ;

Dat trouwens de meeste landbouwers in feite ambachtslieden zijn die, juist omdat zij zich bezighouden met akker- of weidebouw, met fruit-, bloemen- of bomenkweek, enz. onder toepassing van de Pachtwet vallen ;

Dat verwarming onder glas, aanvoer van speciaal bereide grond en gebruik van geselecteerd plantgoed in een geëvolueerde maatschappij vanzelfsprekend zijn en het niet meer denkbaar is dat, zoals in het Amerika van vóór Columbus – toen aldaar zelfs de ploeg nog onbekend was – het winnen van grondvruchten uitsluitend aan de werking der natuurelementen zou worden overgelaten ;

II. Aangezien het verder zonder belang is na te gaan of verweerder de door hem gekweekte bloemen en planten verkoopt op veilingen of aan grossiers en bloemenwinkels dan wel in hoofdzaak aan particulieren ;

Dat immers een landbouwer die, na afname van hetgeen hij nodig heeft voor de voeding van zijn gezin, zijn overige landbouwprodukten niet aan grossiers maar rechtstreeks aan particulieren zou verkopen daardoor geenszins uitgesloten zou worden van het regiem der pachtwetgeving en onder toepassing zou vallen van de wet op de kleinhandelshuren, doodgewoon omdat deze omstandigheid hem niet berooft van zijn hoedanigheid van landbouwer ;

Aangezien, vermits de tussen partijen bestaande overeenkomst een pachtovereenkomst is, de eis, bij gebrek aan voorafgaande poging tot verzoening, niet ontvankelijk is ;
(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Arbh. Luik, afd. Hasselt (9e Kamer), 2 april 1973

Arbeidsongeval—Basisloon—Vakantiegeld — Produktiviteitspremie—Begrip bezoldiging—Vrijgevigheid.

Met betrekking tot de samenstelling van het basisloon bij arbeidsongeval stelt het Arbeidshof in de navolgende consideransen, dat een produktiviteitspremie als loon dient aangemerkt te worden, inclusief wat de becijfering van het bestanddeel vakantiegeld betreft, zelfs indien de werknemer

geen gevestigd recht op een constante uitkering van de premie heeft.

"Het al of niet in aanmerking nemen van de premie in kwestie voor de berekening van het vakantiegeld hangt af van het antwoord op de vraag, of ze als 'loon' dient aangemerkt te worden – zoals wordt voorgehouden door het openbaar ministerie – dan wel als een loutere vrijgevigheid vanwege de werkgever – zoals beweerd wordt door de wetsverzekeraar.

"Hier rijst dus de vraag van het statuut van de eindejaarspremie of getrouwheidspremie.

"Het hof is de mening toegedaan dat moet uitgegaan worden van het principe dat de verhoudingen tussen de werkgevers en de werknemers zich niet situeren in de sfeer van liefdadigheid, doch steunen op het economisch motief. De wederzijdse prestaties worden door zakelijke overwegingen ingegeven. Wie beweert, dat een premie haar oorzaak niet in zulke berekeningen vindt, draagt de bewijslast van zijn stelling.

"In casu wordt het bewijs niet geleverd dat de premie een loutere vrijgevigheid vanwege de werkgever is. Integendeel, appellant zelf houdt voor, dat het een getrouwheidspremie betreft met als doel 'de produktiviteit te verhogen door versteviging van de werklust en de stabiliteit'. Hieruit blijkt voldoende dat de premie een tegenprestatie van de werkgever uitmaakt voor de meerproduktie van de arbeider. De uitbetaling van de premie spruit niet voort uit loutere liefdadigheid, maar heeft de opvoering van het rendement tot doel, hetgeen volkomen past in het kader van de wederzijdse lucratieve bedoeling die de oorzaak van de dienstverhouding uitmaakt en in de economische relatie mag verondersteld worden.

"Ook indien men ze als vrijgevigheid betitelt, moet men de premie als bezoldigend beschouwen, aangezien dergelijke beloningen, zoals hierboven werd gezegd, het karakter van handelingen onder bezwarende titel hebben.

"De vraag of de werknemer al dan niet de waarborg heeft dat hij zijn premie ieder jaar zal krijgen is in feite niet doorslaggevend voor het bezoldigend karakter van deze uitkering.

"Het is voldoende vast te stellen, zoals hierboven is gedaan, dat de in het refertejaar verleende premie geen schenking was.

"Er dient inderdaad onderscheid gemaakt te worden tussen enerzijds het *bezoldigend karakter* van de premie als zodanig, ook indien ze maar één keer werd uitgekeerd, en anderzijds het *recht op bestendigheid* van de premie, waardoor de werknemer in de volgende jaren aanspraak zal kunnen maken op een prestatie die – hoewel remuneratoir – slechts eenmaal was gegeven."

(Voorzitter : de h. Loos—Substituut-generaal : de h. Ponet—Advocaat : Mr. Ruiters—In de zaak : O.M. t/ Franssen en N.V. Royale belge).

Corr. Dendermonde (6e Kamer), 2 april 1973

Schade en schadeloosstelling—Esthetische schade voor meisje van minder dan tien jaar ten gevolge van littekens op de onderbenen : 400.000 fr.

Bij een verkeersongeval op 1 juli 1970 liep het op 14 februari 1963 geboren dochtertje van eisers letsels aan de benen op. De deskundigen beschrijven de gevolgen daarvan als volgt : aanwezigheid van talrijke littekens op beide onderbenen, rechts meer uitgesproken dan links ; een deficit van 10° voor de dorsiflexie in het rechter enkelgewricht ; aan de rechter knie een lichte toeneming, bij belasting, van de bestaande bilaterale valgusstand ; een discrete endorotatie van het rechter onderbeen, waardoor bij het gaan het rechter voetje iets meer naar binnen gedraaid wordt. De esthetische schade

als gevolg van de aanwezigheid van de littekens wordt door de deskundigen als zwaar gekwalificeerd. Na consolidatie op 15 januari 1972 is er een blijvende invaliditeit van 4 %.

Voor de theoretische tijdelijke arbeidsongeschiktheid kent de rechtbank een morele schadevergoeding van 100 fr. per dag toe. Betreffende de blijvende invaliditeit belist de rechtbank dat "ofschoon een invaliditeit van 4 % geen verlies van economische waarde meebrengt, er toch een aantasting van de fysische integriteit is die eveneens een materiële schade impliceert" ; met inachtneming van de jeugdige leeftijd van het slachtoffer kent de rechtbank voor gemengde materiële en morele schade uit dien hoofde 15.000 fr. per punt toe.

Betreffende de esthetische schade beslist de rechtbank :

"Overwegende dat de door het slachtoffer opgelopen esthetische schade haar zeker de toegang tot bepaalde beroepen zal onmogelijk maken waartoe zij zonder de letsels potentieel toegang zou gehad hebben ;

"dat de littekens het voor het slachtoffer zo niet onmogelijk dan toch erg hinderlijk zullen maken bepaalde modes te volgen of mee te doen aan sommige sporttakken ;

"dat de letsels en littekens zeker een handicap zullen vormen bij het ontluiken van een liefdesverhouding en het gekozen worden als levenspartner ;

"dat immers, hoewel inderdaad het huwelijksgeluk niet gedetermineerd wordt door het lichamelijk schoon of de lichamelijke gaafheid der echtelingen, de esthetische kwaliteiten zeker mede een rol spelen bij de keuze van de toekomstige bruid ;

"dat in acht genomen al de elementen der zaak en de boven beschreven esthetische letsels, een vergoeding voor esthetische schade ex aequo et bono bepaald op 400.000 fr., mag toegekend worden".

(Voorzitter : de h. Maryns—Rechters : de hh. R. Lievens en R. De Visscher—Openbaar ministerie : de h. H. Van Gijssel—Advocaten : Mrs. E. De Ridder, Th. Heynderickx loco E. Cooreman en J. Heyvaert loco R. Joos—In de zaak : Roels en Rogiers t/ Vermeulen en N.V. Pante-Masquelier).

BENELUXRECHT

Benelux-Overeenkomst betreffende de agentuurovereenkomst

Op 26 november 1973 werden te Den Haag drie Benelux-overeenkomsten ondertekend betreffende de agentuurovereenkomst, het boetebeding en de dwangsom (zie R.W. 1973-74, 1022).

In het Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden (jaargang 1974, nrs. 4, 5 en 6) is de tekst van deze overeenkomsten met hun bijlagen opgenomen.

De bekrachtiging van deze overeenkomsten is als volgt geregeld :

1. Deze Overeenkomst dient te worden bekrachtigd. De akten van bekrachtiging zullen worden neergelegd bij de Secretaris-Generaal van de Benelux Economische Unie, die de ondertekenende Regeringen kennis geeft van de neerlegging van die akten.

2. De Overeenkomst zal in werking treden op de eerste dag van de tweede maand, volgende op de datum van neerlegging van de tweede akte van bekrachtiging.

3. Ten aanzien van de derde Regering die overgaat tot neerlegging van haar akte van bekrachtiging, zal de Overeenkomst in werking treden op de eerste dag van de tweede maand, volgende op de datum van neerlegging van die akte.

In dit nummer publiceren wij de gemeenschappelijke bepalingen behorende bij de Benelux-overeenkomst betreffende de agentuurovereenkomst en in een volgend nummer de gemeenschappelijke bepalingen betreffende het boetebeding en de dwangsom.

**Gemeenschappelijke bepalingen behorende bij de
Benelux-Overeenkomst betreffende de
agentuurovereenkomst**

Artikel 1.

De agentuurovereenkomst is een overeenkomst waarbij de ene partij, de principaal, aan de andere partij, de handelsagent, opdraagt, en deze zich verbindt, voor een bepaalde of een onbepaalde tijd en tegen beloning bij de totstandkoming van overeenkomsten bemiddeling te verlenen en deze eventueel op naam en voor rekening van de principaal te sluiten, zonder aan deze ondergeschikt te zijn.

Artikel 2

1. De handelsagent moet de belangen van de principaal behartigen met de vereiste zorgvuldigheid.

2. Hij is verplicht de principaal alle nodige inlichtingen te geven en in het bijzonder onverwijld kennis te geven van de overeenkomsten die hij voor de principaal heeft bemiddeld of gesloten.

Artikel 3

1. De handelsagent kan zich voor verplichtingen die voor derden uit een door hem bemiddelde of afgesloten overeenkomst voortvloeien, uitsluitend schriftelijk aansprakelijk stellen.

2. Tenzij schriftelijk anders is overeengekomen, is de handelsagent krachtens een beding van delcredere slechts aansprakelijk voor de goederheid van de derde.

3. Hij kan zich niet aansprakelijk stellen tot een hoger bedrag dan de overeengekomen provisie, tenzij het beding betrekking heeft op een bepaalde overeenkomst of op overeenkomsten die hij zelf in naam van de principaal sluit.

4. Indien er een kennelijke wanverhouding is tussen het risico dat de handelsagent op zich heeft genomen en de bedongen provisie, kan de rechter het bedrag waarvoor de handelsagent aansprakelijk is, matigen voor zover dit bedrag de provisie te boven gaat. De rechter houdt met alle omstandigheden rekening, in het bijzonder met de wijze waarop de handelsagent de belangen van de principaal heeft behartigd.

Artikel 4

1. De principaal moet alles doen wat in de gegeven omstandigheden van zijn kant nodig is om de handelsagent in staat te stellen zijn werkzaamheden te verrichten.

2. Hij is verplicht de handelsagent onverwijld te waarschuwen indien hij voorziet dat in een uitgesproken geringere mate dan de handelsagent mocht verwachten overeenkomsten zullen of mogen worden afgesloten.

Artikel 5

1. De handelsagent heeft recht op de overeengekomen provisie, of bij gebreke van een beding daaromtrent, op de gebruikelijke provisie voor alle overeenkomsten die tijdens zijn agentschap zijn tot stand gekomen :

- a) indien de overeenkomst door zijn tussenkomst is tot stand gekomen ;
- b) indien de overeenkomst is tot stand gekomen met een klant die hij reeds vroeger voor een dergelijke overeenkomst had aangebracht ;
- c) indien de overeenkomst is afgesloten met iemand die behoort tot de klantenkring of gevestigd is in het gebied dat aan de handelsagent is toegewezen, tenzij uitdrukkelijk is overeengekomen dat de handelsagent ten aanzien van die klantenkring of in dat gebied niet het alleenrecht heeft.

2. Voor de voorbereiding van overeenkomsten die pas na het einde van de agentuurovereenkomst tot stand komen, heeft de handelsagent recht op een billijke beloning. Op deze beloning zijn de bepalingen van deze wet omtrent de provisie van toepassing.

Artikel 6

1. Het recht op provisie ontstaat zodra de overeenkomst met de derde is tot stand gekomen.

2. Indien de rol van de handelsagent zich heeft beperkt tot het verlenen van bemiddeling bij de totstandkoming van de overeenkomst, wordt de order, die hij aan zijn principaal heeft doen toekomen, voor wat betreft het recht op provisie, geacht te zijn aanvaard, tenzij de principaal de handelsagent binnen een in de agentuurovereenkomst bepaalde termijn mededeelt, dat hij de order weigert of een voorbehoud maakt. Bij gebreke aan een zodanige bepaling bedraagt de termijn een maand vanaf het moment dat hem de order is medegedeeld.

3. Het beding dat het recht op provisie doet afhangen van de uitvoering van de overeenkomst, dient uitdrukkelijk te worden gemaakt. Het onthoudt aan de handelsagent deze provisie alleen indien de principaal bewijst dat de niet-uitvoering redelijkerwijze niet voor zijn rekening komt.

Artikel 7

1. De principaal is verplicht na afloop van iedere maand aan de handelsagent een schriftelijke opgave te verstrekken van de over die maand verschuldigde provisie, onder vermelding van de gegevens waarop de berekening berust ; deze opgave moet worden verstrekt voor het einde van de volgende maand. Partijen kunnen schriftelijk overeenkomen dat de opgave twee- of driemaandelijks wordt verstrekt.

2. De handelsagent is bevoegd van de principaal inzage te verlangen van de nodige bewijsstukken, echter zonder afgifte te kunnen verlangen. Hij kan zich op zijn kosten doen bijstaan door een deskundige, aanvaard door de principaal of bij afwijzing benoemd door de president van de bevoegde rechtbank op verzoek van de handelsagent.

3. Echter kunnen partijen schriftelijk overeenkomen dat de inzage van de bewijsstukken zal geschieden aan een derde. Indien deze zijn taak niet vervult, zal de president van de rechtbank een plaatsvervanger aanwijzen.

4. De overlegging van de bewijsstukken door de principaal geschiedt onder verplichting tot geheimhouding door de handelsagent en in de vorige leden vermelde personen. Deze laatsten zijn echter niet verplicht tot geheimhouding tegenover de handelsagent voor zover het betreft een in het eerste lid bedoeld gegeven.

Artikel 8

De provisie wordt opeisbaar op de achtste dag van de maand, volgende op die waarin de opgave aan de handelsagent moet worden verstrekt.

Artikel 9

1. De handelsagent heeft recht op een beloning, indien hij bereid is zijn verplichtingen uit de agentuurovereenkomst na te komen of deze reeds heeft nagekomen, doch de principaal van de diensten van de handelsagent geen gebruik heeft gemaakt of in aanzienlijk geringere mate gebruik heeft gemaakt dan deze als normaal mocht verwachten, tenzij de gedraging van de principaal voortvloeit uit omstandigheden welke redelijkerwijs niet voor zijn rekening komen.

2. Bij de bepaling van deze beloning wordt rekening gehouden met het bedrag van de in de voorafgaande tijd verdiende provisies en met alle andere ter zake in acht te nemen factoren, zoals de onkosten die de handelsagent zich door het niet verrichten van werkzaamheden bespaart.

Artikel 10

Indien een agentuurovereenkomst die voor een bepaalde tijd is aangegaan, na het verstrijken van die termijn door partijen stilzwijgend wordt voortgezet, wordt zij geacht wederom te zijn aangegaan op dezelfde voorwaarden en voor dezelfde tijd, doch ten hoogste voor een jaar. Deze bepaling is van toepassing bij elke verdere stilzwijgende voortzetting.

Artikel 11

1. Indien de agentuurovereenkomst is aangegaan voor een onbepaalde tijd of voor een bepaalde tijd met recht van tussentijdse opzegging, is ieder der partijen bevoegd haar te doen eindigen met inachtneming van de overeengekomen opzeggingstermijn. Bij gebreke aan een overeenkomst dienaangaande, zal de opzeggingstermijn vier maanden bedragen, vermeerderd met een maand na drie jaar looptijd van de overeenkomst en met twee maanden na zes jaar.

2. De termijn van opzegging kan niet korter zijn dan een maand.

3. Opzegging behoort plaats te vinden tegen het einde van een kalendermaand.

Artikel 12

1. De agentuurovereenkomst eindigt door het overlijden van de handelsagent.

2. Ingeval van overlijden van de principaal zijn zowel zijn erfgenamen als de handelsagent bevoegd, mits binnen negen maanden na het overlijden, de overeenkomst te doen eindigen met een opzeggingstermijn van vier maanden.

Artikel 13

1. De partij die de overeenkomst beëindigt zonder eerbiediging van haar duur of zonder inachtneming van de wettelijke of overeengekomen opzeggingstermijn en zonder dat de wederpartij daarin toestemt, is schadeplichtig, tenzij zij de overeenkomst doet eindigen om een dringende, aan de wederpartij onverwijld medegedeelde reden.

2. Dringende redenen zijn omstandigheden van zodanige aard dat van de partij die de overeenkomst doet eindigen, redelijkerwijs niet gevergd kan worden de overeenkomst, zelfs tijdelijk, in stand te laten.

3. Indien de beëindiging van de overeenkomst wegens een dringende reden gegrond is op omstandigheden, waarvoor de wederpartij een verwijt treft, is laatstgenoemde schadeplichtig.

4. Een beding waardoor aan een der partijen de beslissing wordt overgelaten of er een dringende reden aanwezig is, is nietig.

Artikel 14

1. Ieder der beide partijen is bevoegd de rechter te vragen de agentuurovereenkomst te ontbinden op grond van :

a. omstandigheden die een dringende reden opleveren in de zin van artikel 13, lid 2 ;

b. verandering in de omstandigheden welke van die aard is, dat de billijkheid eist, dat aan de overeenkomst dadelijk of na korte tijd een einde wordt gemaakt.

2. De rechter bepaalt op welke dag de overeenkomst eindigt.

3. Spreekt de rechter de ontbinding uit op grond van een omstandigheid als bedoeld in het eerste lid onder a. en kan van deze omstandigheid de verweerder een verwijt worden gemaakt, dan is deze schadeplichtig.

4. Spreekt de rechter de ontbinding uit op grond van hetgeen is bepaald in het eerste lid onder b., dan kan hij aan een der partijen een vergoeding toekennen. Hij kan bepalen dat deze in termijnen wordt betaald.

Artikel 15

1. De partij die, krachtens artikel 13 of artikel 14, derde lid, schadeplichtig is, is aan de wederpartij een som verschuldigd gelijk aan de beloning over de tijd dat de agentuurovereenkomst bij regelmatige beëindiging had behoren voort te duren. Voor de vaststelling van deze som wordt rekening gehouden met de in de voorafgaande tijd verdiende provisie en met alle andere ter zake in acht te nemen factoren.

2. De rechter is bevoegd deze som te verminderen, indien zij hem met het oog op de omstandigheden te hoog voorkomt.

3. De benadeelde partij kan, in plaats van de schadeloos-

stelling in de voorgaande leden bedoeld, volledige vergoeding van haar schade vorderen, onder gehoudenheid de omvang daarvan te bewijzen.

Artikel 16

1. Bij het einde van de agentuurovereenkomst heeft de handelsagent, die door zijn werkzaamheden een klantenkring heeft geschapen of ontwikkeld en die aldus een aanmerkelijk hogere waarde heeft verschaft aan de onderneming van de principaal, recht op een passende vergoeding, tenzij dit strijdig zou zijn met de billijkheid.

2. Het bedrag van de vergoeding is niet hoger dan dat van de beloning van één jaar berekend naar het gemiddelde van de laatste vijf jaar of, indien de overeenkomst korter heeft geduurd, naar het gemiddelde van de gehele duur daarvan.

Artikel 17

1. Een beding dat de handelsagent beperkt in zijn vrijheid om na het einde van de agentuurovereenkomst werkzaam te zijn, is slechts geldig indien het schriftelijk is vastgesteld.

2. Aan zodanig beding kan de principaal geen rechten ontfangen, indien de overeenkomst is geëindigd :

a. doordat hij haar zonder toestemming van de handelsagent heeft beëindigd zonder inachtneming van de wettelijke of overeengekomen termijn en zonder een dringende, aan de handelsagent onverwijld medegedeelde reden ;

b. doordat de handelsagent de overeenkomst heeft beëindigd vanwege een dringende, onverwijld aan de principaal medegedeelde reden, waarvoor laatstgenoemde een verwijt treft ;

c. door een rechterlijke uitspraak gegrond op omstandigheden ter zake waarvan de principaal een verwijt treft.

3. De rechter kan op verzoek van de handelsagent zulk een beding geheel of gedeeltelijk tenietdoen, op grond dat, in verhouding tot het te beschermen belang van de principaal, de handelsagent door dat beding onbillijk wordt benadeeld.

4. Indien de principaal een boete of een bepaalde schadevergoeding heeft bedongen voor het geval de handelsagent handelt in strijd met het beding, kan de rechter op verzoek van de handelsagent deze boete of schadevergoeding verminderen, zo de bedongene bovenmatig is.

Artikel 18

Rechtsvorderingen gegrond op de artikelen 13, 14 en 16, verjaren door verloop van één jaar na het feit, dat de vordering deed ontstaan.

Artikel 19

Van de artikelen 3, 5, lid 2, 6, lid 3, 7, 11, lid 2, 13, 14, 15, 16, lid 1, 17 en 18 kunnen partijen niet afwijken.

Evenmin kan ten nadele van de handelsagent worden afgeweken van artikel 16, lid 2.

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

Conferentie van Notarissen van het Arrondissement Antwerpen

Minister Vanderpoorten over Familierecht in de Branding

Op 8 februari 1973 werd in het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen onder voorzitterschap van notaris Van Oosterwijck een academische zitting gehouden, waarop de minister van Justitie, Mr. Herman Vanderpoorten, het woord voerde over "Familierecht in de Branding".

De voornaamste passages uit zijn betoog volgen hierna : Sinds 1804, het jaar waarin het Burgerlijk Wetboek werd opgesteld, voltrokken zich diepgaande veranderingen die alle hebben doorgewerkt in het familieleven.

Totnogtoe onderging het familierecht echter slechts fragmentarische en weinig fundamentele wijzigingen.

De Wet van 20 november 1896, die de rechten van de overlevende echtgenoot voorzichtig uitbreidde, de Wet van 1932 inzake de voorbehouden goederen van de vrouw, de Wet van 30 april 1958 die het hoofdstuk over de rechten en plichten van de echtgenoten wijzigde, de Wet van 8 april 1965 op de jeugdbescherming waarbij de vaderlijke macht in ouderlijke macht wordt omgezet, het waren niet onbelangrijke aanpassingen van het recht aan gewijzigde toestanden. Maar de grote krachtlijnen van het familierecht bleven onveranderd.

Tijdens mijn korte ambtsperiode werden mij echter een reeks ontwerpen en voorstellen voorgelegd, die overwegend met het familierecht verband houden.

Alle wetgevende arbeid moet doordacht en na grondig overleg verricht worden.

De verschillende onderdelen van het familierecht, voortgesproten uit een zelfde opvatting, kunnen niet gemakkelijk gescheiden en zeker niet altijd slechts voor een deel gewijzigd worden.

Sedert de wetgeving van april 1958 de bekwaamheid van de gehuwde vrouw vaststelt, is iedereen zich bewust van de tegenstrijdigheid tussen de bepalingen betreffende de wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten, en die betreffende het huwelijkscontract en de wederzijdse rechten van de echtgenoten.

Reeds in 1946 legde Senator Mevrouw Ciselet een wetsvoorstel neer tot wijziging van het huwelijksgoederenrecht.

Ontwerpen en voorstellen volgden elkaar op, derwijze dat binnen de Senaatscommissie voor Justitie een subcommissie werd ingericht die zich uitsluitend aan dit probleem zou wijden. Deze subcommissie werd geen voorspoedig lot beschoren: ze heeft zwaar geleden onder de opeenvolging van legislaturen en onder de al dan niet gelukkige evolutie van de politieke loopbaan van haar leden: terwijl sommigen tot het ministerambt werden geroepen verdwenen anderen van de politieke scène.

Aan de vooravond van de neerlegging van een lijvig rapport, werd in maart 1973 een wetsvoorstel ingediend dat zich fundamenteel van alle vorige onderscheidt. Het voorziet inderdaad in een nieuw wettelijk stelsel dat tot een vergaande vereenvoudiging zou kunnen leiden.

Dergelijke vereenvoudiging is inderdaad *onontbeerlijk*: het wettelijk stelsel is immers bedoeld voor een zo groot mogelijk aantal echtgenoten die in staat moeten gesteld worden de draagwijdte te begrijpen van de wettelijke bepalingen waaraan ze worden onderworpen.

In een zelfde geest wordt in dit voorstel het principe van de beperkte veranderlijkheid van de huwelijksovereenkomsten ingevoerd.

Alle echtgenoten zullen begrijpen dat hun vermogenstoestand zich na enkele jaren zodanig kan gewijzigd hebben dat het oorspronkelijk gekozen stelsel niet langer doeltreffend is, omdat het werd gekozen of toegepast op een ogenblik dat die evolutie nog niet te voorzien was.

Daarbij moet in acht genomen worden dat de redenen die vroeger werden ingeroepen ter verdediging van de onveranderlijkheid, thans nog enkel kunnen gelden voor de derden die zouden kunnen benadeeld worden door een verandering waarvan ze niet, of te laat, op de hoogte worden gebracht.

Het voorstel voorziet echter in een gerechtelijk toezicht en bepaalde publiciteitsmaatregelen die dit belang op afdoende wijze beschermen.

De principes die thans bij de keuze van een wettelijk stelsel de doorslag geven zijn overigens het gevolg van de maatschappelijke evolutie:

- 1) de familiale goederen hebben veel aan belang verloren,
- 2) het belang van de onroerende goederen heeft zich gewijzigd,
- 3) de vrouw speelt een belangrijke rol in het juridisch-economisch leven,

4) nu geldt de gelijkheid van de echtgenoten ten aanzien van de bevoegdheden.

Hoewel dit laatste voorstel nog niet besproken werd, zal de volgende legislatuur hopelijk een vernieuwd huwelijksgoederenrecht tot stand brengen.

Het wetsontwerp betreffende het erfrecht van de overlevende echtgenoot werd reeds behandeld in de Senaat en eenparig goedgekeurd en ligt thans ter studie bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

De successorale toestand van de overlevende echtgenoot werd aanzienlijk verbeterd. Een overzicht maakt dit duidelijk:

Bestaande toestand

de overlevende echtgenoot is een onregelmatige erfopvolger en heeft als dusdanig geen recht op de saisine maar moet zich in het bezit doen stellen door de rechter.

hij komt in de orde van erfopvolger na de natuurlijke kinderen en vóór de Staat (Art. 767 B.W.).

de overlevende echtgenoot heeft een vruchtgebruik van:

- a) een minst kindsgedeelte zonder een vierde te overschrijden indien er kinderen zijn uit een vorig huwelijk;
- b) op de geheelheid indien hij slechts zijverwanten achterlaat buiten zusters en broers of hun nakomelingen;
- c) van de helft, in alle andere gevallen.

Wetsontwerp Vranckx

1) de overlevende echtgenoot is een wettige erfgenaam en krijgt als dusdanig de saisine d.i. hij wordt van rechtswege in het bezit van de goederen gesteld.

2) a) hij komt in de orde van erfopvolger vóór de bloedverwanten in de zijlijn, andere dan broers of zusters, of afstammeling van deze en vóór de bloedverwanten in de opgaande lijn, andere dan vader of moeder.

Zo er slechts langs één kant bevoorrechte zijverwanten of bevoorrechte ascendenten zijn, krijgt de overlevende echtgenoot de helft van de nalatenschap;

b) het vruchtgebruik is volledig wanneer er slechts broers of zusters of afstammelingen zijn van deze laatste;

c) de helft wanneer er wettelijke afstammelingen zijn, of vader en moeder;

d) een vierde wanneer hij slechts vader of moeder achterlaat.

3) de overlevende echtgenoot is geen reservataire erfgenaam.

Tekst goedgekeurd in de Senaat

1) de overlevende echtgenoot heeft als wettige erfgenaam de saisine.

2) a) als de overledene bloedverwanten heeft in opgaande of in zijlinie, heeft de echtgenoot recht op de volle eigendom van de gemeenschapsgoederen en het vruchtgebruik op de rest;

b) komt de overlevende echtgenoot samen met de wettelijke afstammelingen, natuurlijke of aangenomen kinderen of afstammelingen ervan, dan heeft hij recht op het vruchtgebruik van de gehele erfenis;

c) komt hij samen met bloedverwanten in de opgaande of de zijlinie, dan kan hij de omzetting van zijn rechten van vruchtgebruik in volle eigendom eisen;

d) komt hij samen met erfgenamen in nederdalende lijn dan kan elk van de partijen deze omzetting vragen.

3) de overlevende echtgenoot is geen reservataire erfgenaam, maar het vruchtgebruik op de preferentiële goederen kan hem niet ontnomen worden.

De preferentiële goederen zijn: het onroerend goed, waarin het gezin woont, de meubelen die het stofferen en de huur-rechten die er op betrekking hebben.

Uitzondering:

Hij verliest dit recht in geval er afstammelingen zijn en hij uit de ouderlijke macht of uit de voogdij is ontzet.

Terwijl de familie vroeger veelal een grote entiteit was, beperkt het huidig gezin zich meestal tot een kleine gemeenschap van ouders en kinderen of van echtgenoten zonder kinderen. Men voelt het daarom bijna als tegennatuurlijk aan dat verre bloedverwanten zich bij de erfenisverdeling zouden manifesteren en de levenspartner bij de slechtst bedeelde erfgenamen zou te vinden zijn.

Tijdens de bespreking in het Parlement bleek hieromtrent een brede consensus te bestaan. Ik waag me bijgevolg niet op glad ijs wanneer ik stel dat voornoemd ontwerp op uiterst positieve wijze bijdraagt tot het dichten van de kloof tussen wet en werkelijkheid.

Bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende de echtscheiding na tien jaar feitelijke scheiding stelde ik eveneens een nieuwe geestesgesteldheid vast.

Nochtans heersen er op dit stuk ideologische opvattingen die een consensus in het gedrang kunnen brengen. De doctrinale opvatting die "le divorce-sanction" geleidelijk wil vervangen door "le divorce-remède" is immers nog niet algemeen aanvaard.

Na diepgaande discussie – en het strekt tot eer van de parlementsleden dat deze materie niet lichtvaardig werd behandeld – werden de desbetreffende voorstellen echter eenparig goedgekeurd.

De echtscheiding na tien jaar feitelijke scheiding werd aangenomen in de Senaat, goedgekeurd in de Commissie voor Justitie van de Kamer, maar... op de meet werden we geklopt. Tijdens de maand februari zou het ontwerp zeker wet geworden zijn.

Sinds jaren ligt bij het Parlement een voorstel voor tot wijziging van artikel 301 betreffende het onderhoudsgeld na echtscheiding. De enige bedoeling van de indieners was de soms belachelijk gering geworden bedragen aan de stijgende levensduurte aan te passen door indexering of door het voorzien van een mogelijkheid tot herziening van de bedragen. Een algemeen aanvaardbaar project dus, waarbij de doctrinale opvattingen inzake echtscheiding geenszins moesten worden behandeld.

Nochtans kwam de doctrine in de loop van de jaren (want ook dit voorstel is door de opeenvolging van legislaturen enige malen vervallen) telkens weer opduiken en ontsponnen zich herhaaldelijk heftige discussies. Ook toen ikzelf het voorstel opnieuw te berde bracht, werden volgende principiële vragen gesteld: – Is het onderhoudsgeld alimentair of indemnitaar? – Moet het dienen om de echtgenoot die in nood is te helpen of om aan de vrouw die standing verder te verzekeren die ze tijdens het huwelijk bezat? – Dient het verminderd te worden omdat de vrouw eigen inkomsten verwerft?

Feitelijk wordt de fundamentele vraag bij uitstek als volgt gesteld: "Dient het huwelijk beschouwd te worden als een bron van maatschappelijke status voor de vrouw, een status die voor haar te allen tijde moet behouden blijven?"

Een bevestigend antwoord achten sommigen onverenigbaar met de emancipatie van de vrouw. Trouwens ook inzake huwelijksgoederenrecht moeten, bij het consequent aanvaarden van de gelijkheid tussen de echtgenoten, sommige maatregelen die thans uitsluitend de vrouw beschermen wegvallen.

Een zeer interessant ontwerp inzake wijziging van de artikelen 221, 373 en 389 van het Burgerlijk Wetboek regelt de ouderlijke macht op een basis van gelijkheid tussen echtgenoten.

Het voorziet dat de ouderlijke macht over de persoon en de goederen van de minderjarige door ieder van de ouders met gelijke rechten uitgeoefend wordt. Het optreden van de vader of van de moeder is bijgevolg voldoende. Ieder van hen moet de handelingen van beheer die de andere stelt, eerbiedigen, omdat zij verondersteld worden te zijn verricht op grond van een wederzijdse stilzwijgende opdracht. Tegen der-

gelijke handelingen kan echter de andere echtgenoot opkomen bij de Jeugdrechtbank, doch uitsluitend in het belang van de minderjarige. Bij feitelijke scheiding wordt de ouderlijke macht uitgeoefend door de ouder aan wie het kind is toegewezen.

"Pour la petite histoire" vermeld ik graag dat deze progressieve zienswijze eerst door de Senaat (zo dikwijls als reactionair bestempeld) werd aanvaard en pas daarna in de Kamercommissie werd bevestigd. De Kamer zelf is door de ontbinding van het Parlement niet in de gelegenheid geweest dit ontwerp tot wet te maken.

De herziening van een belangrijk hoofdstuk van het familierecht, nl. de afstamming, verkeert nog in het eerste stadium. De studie in het Departement is afgehandeld maar het ontwerp werd nog niet bij de Ministerraad neergelegd.

Op het stuk van de erkenning van de natuurlijke kinderen en op het gebied van het onderzoek naar het vaderschap zijn ingrijpende wijzigingen voorzien waarover ik echter niet kan uitweiden: het staat immers geenszins vast dat het voorontwerp in zijn huidige vorm bij het Parlement zal ingediend worden. Wel kan ik nu reeds zeggen dat wij wensen af te wijken van de nieuwe Franse wetgeving die de erkenning van natuurlijke of zelfs van overspelige kinderen praktisch altijd toelaat, zonder nochtans aan die erkenning steeds dezelfde rechten te hechten. Het is onze overtuiging dat de erkenning mogelijk moet zijn telkens ze een bestaand huwelijk niet bedreigt. Anderzijds zal de erkenning, indien ze mogelijk wordt geacht, voor het kind de volheid van rechten moeten waarborgen. De vraag naar een versoepelde adoptiewet is niet nieuw, maar ze is in de afgelopen maanden bijzonder op de voorgrond gekomen.

Toen bij de vorming van de regering in de beleidsverklaring werd aangekondigd dat men het probleem van de contraceptie en de vrijwillige zwangerschapsonderbreking zou bestuderen, met het oog op de wijziging van de strafwetgeving ter zake, was er nog geen verband te leggen tussen deze materie en de bepalingen van het Burgerlijk Recht.

Nog vóór het einde van het parlementair jaar 1972-1973 werd de opheffing van de laatste drie alinea's van artikel 383 gestemd. De publiciteit voor contraceptieve middelen en de informatie ter zake is derhalve nu toegelaten.

Contraceptie wordt algemeen aanvaard als een middel om de indicaties voor vrijwillige zwangerschapsonderbreking te beperken. Iedereen is er immers van overtuigd dat abortus een slechte en zeker een zeer negatieve oplossing is, die geen ingang mag vinden als een middel tot familiale planning.

Het begrip "verantwoord ouderschap" wordt echter in brede kringen aanvaard en men zoekt derhalve naar nog andere middelen om abortus uit de weg te gaan.

Bij de Kamer en Senaat werden voorstellen ingediend die een wijziging van art. 57 van het Burgerlijk Wetboek voorzien.

In de huidige stand van de wetgeving wordt bij de aangifte van een natuurlijk kind de naam van de moeder vermeld, zonder dat dit een erkenning inhoudt. Op het zicht van deze aangifte wordt de moeder dan later bij de vrederechter geroepen en aangespoord haar kind te erkennen.

Het ingediende voorstel zou toelaten de aangifte van elk kind anoniem te laten geschieden. Op die wijze zou er geen enkele band vast te stellen zijn tussen de moeder en het kind en zou het adagium "mater semper certa est" bijgevolg niet meer gelden.

De voornaamste bedoeling van de indieners is op deze tamelijk ongewone wijze de adoptie te vergemakkelijken en de adoptie zelfs in het vooruitzicht te stellen nog voor de geboorte van het kind. Ze zien hierin een mogelijkheid om ongehouden van abortus te doen afzien.

Hoe lofwaardig deze inzichten ook zijn, toch meen ik dat, in de geest van openheid die we thans kennen, de proble-

men duidelijk moeten gesteld worden en iedereen ertoe moet aangezet worden zijn verantwoordelijkheid op te nemen.

Het Burgerlijk Wetboek, beschermer van de gevestigde familie, is niet "mals" voor de natuurlijke kinderen, en onze maatschappij is dit ook niet voor de ongetroude moeder. Willen we hierin verandering brengen, dan moet dat vooral door een mentaliteitswijziging gebeuren. De ongetroude moeder moet beschouwd worden als een vrouw die instaat voor de opvoeding van haar kind, niet als een paria. Ze moet er echter niet toe aangespoord worden om als toekomstige moeder reeds haar verantwoordelijkheid te verwerpen. Indien ze haar kind wenst af te staan, moet dat klaar en duidelijk kunnen gebeuren, nadat het kind geboren is en vooraleer ze zelf de juridische band met haar kind verbreekt.

Daarenboven is gebleken dat zelfs een soepele adoptiewet, zoals de Franse bijvoorbeeld, het aantal adopties niet gevoelig doet stijgen. De statistieken bewijzen inderdaad dat de Franse percentages ongeveer gelijklopen met de onze.

De mentaliteitswijziging ten opzichte van de adoptie, de bereidheid van de adoptanten om voor het kind als ouders op te treden zonder zich vooraf te laten leiden door een bepaalde keuze, kunnen hier determinerend zijn.

Ik ben ervan overtuigd dat wij de adoptieprocedure kunnen versoepelen, maar dat deze maatregel alleen onvoldoende is. De anonimiteit bij de geboorteaangifte komt mij in deze context niet positief voor.

Uit de meest recente aanpassingen van het familierecht blijkt duidelijk hoe steeds naar meer verantwoordelijkheid gestreefd wordt: grotere verantwoordelijkheid voor de vrouw, voor de moeder die de volheid van de ouderlijke macht verwerft, vertrouwen van de echtgenoten in elkaar door het principe van de wederzijdse stilzwijgende opdracht, die moet geëerbiedigd worden.

Dit alles lijkt me zeer goed te passen in een vernieuwde maatschappij die in eigen geweten haar gedragslijn wil kunnen bepalen zonder dat hiervoor dwingende maatregelen noodzakelijk zijn. Wij wensen echter het familierecht in stand te houden, omdat wij overtuigd zijn dat het een belangrijke en onvervangbare basis vormt voor ons maatschappelijk bestel.

Philippe HERIAT heeft ooit gezegd: "La grandeur des familles fait la grandeur d'un pays en dépit des gouvernements".

Als ik terugblik op mijn werkzaamheden in het Departement van Justitie, meen ik in alle bescheidenheid te mogen zeggen dat mijn beleid "la grandeur des familles" nooit in gevaar heeft gebracht.

Hof van Beroep te Gent

Nieuwe strekkingen in het huwelijksvermogensrecht

Een zeer talrijke groep magistraten volgde met aandacht de op 14 februari 1974 gehouden uiteenzetting van prof. W. Delva (R.U.G.) over "Nieuwe strekkingen in het huwelijksvermogensrecht".

De spreker: een brok menselijke bekommernis, door flegma beschut, op een voetstuk van eruditie.

Napoleons wetboek is achterop geraakt: (1) ethisch, omdat de oorspronkelijke contractuele noch de jongere institutionele rechtsfiguur geschikt bleken om de gebonden levensgemeenschap, die het huwelijk is, adequaat te regelen; (2) economisch, omdat het wetboek ingegeven was door een statische opvatting, die vooral aandacht schonk aan het behoud van de goederen in de bloedverwante familie en aan de voorrang van onroerend boven roerend goed, maar geen tred hield met het verminderd economisch belang van het familiefortuin, de veranderde positie van het roerend vermo-

gen en van de vrouw in het economisch leven; (3) sociaal, omdat het recht niet met de maatschappij mee is geëvolueerd van technische constructie naar ethische inspiratie, van statische naar dynamische normering, van welvaart naar welzijn (privacy, pluralisme, vrijheid), van verticale naar horizontale structuren.

Dit verklaart de behoefte aan 1) uitbreiding van het primair huwelijksvermogensrecht (boek I B.W.), dat dwingend recht uitmaakt; (2) een opvatting van het huwelijk als bescherming van de leden van het gezin en van de goederen van het gezin, erkenning van de specifieke bijdrage van de huiselijke taak van de vrouw; daarnaast een groter bewustzijn van de bestaande vrijheid t.a.v. het secundair huwelijksvermogensrecht (boek III B.W.) (stijging van het aantal huwelijkscontracten tot 48% van het aantal huwelijken); opheffing van de onveranderlijkheid van de huwelijksvoorwaarden, bevestiging van de huwelijksgemeenschap als wettelijk stelsel, geschikt voor een huwelijk opgevat als gebonden levensgemeenschap in een horizontale structuur.

Het jongste gewrocht in de lange rij voorstellen en ontwerpen tot wijziging van het huwelijksvermogensrecht wijst op een gemeenschapsstelsel met zo veel mogelijk gelijkheid van man en vrouw, horizontale structuur, residuair bestuursrecht voor de man, maar mogelijkheid van bestuur voor de vrouw; veel concurrent, cumulatief beheer, maar ook exclusief of privaat beheer door vrouw en man t.a.v. bepaalde goederen, evenwel te ingewikkeld om praktisch te zijn.

Na deze breed geborstelde, misschien wat optimistische visie, bracht het kopje koffie enige verpozing.

Op aansporing van rechter Debaedts, *excitator ac moderator*, kwamen de vragen los. Daarbij ontbrak de stem van onze betreurde collega Roger Van Hoecke, die ons zo onverwacht verliet. De scheidende eerste voorzitter was al eerder voor deze keer verontschuldigd door zijn *successor electus non jam coronatus*, voorzitter Van Malleghem. De vraag werd gesteld of het belang van de regel *paterna paternis* niet ook door de verlenging van de levensduur, met als gevolg een verlate vererving, was verminderd. Verdere vragen gingen over de invloed van wijzigingen van de huwelijksvoorwaarden op de herroepbaarheid van schenkingen, en verzandden op het vraagstuk van de rechten van derden bij of na de wijziging van zulke voorwaarden. De spreker opperde ten slotte de mening dat de verhouding man-vrouw thans zodanig de voorrang heeft, dat het reservatair erfrecht van de kinderen wel kon worden afgeschaft. De uiteindelijke algemene instemming met het behoud van een gemeenschap van goederen als wettelijk stelsel (aanvullend recht) wilde hij niet toegeschreven zien aan de bewijsmoeilijkheden welke door andere stelsels worden opgeleverd, maar aan de behoefte aan horizontale en associatieve structuren.

Magna cum laude.

R.S.

Eredoctoraat van mr. G.E. Langemeijer te Leuven

Op 2 februari 1974 werd mr. G.E. Langemeijer, emeritus procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, gepromoveerd tot doctor honoris causa aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

De *laudatio* werd uitgesproken door prof. dr. J. Broekman, verbonden aan de Leuvense juridische faculteit.

In het Nederlands Juristenblad (1974, 249) verscheen het navolgend fragment uit de door mr. G.E. Langemeijer te dier gelegenheid gehouden academische rede over verdraagzaamheid:

"Zo zou men ook kunnen vragen of verdraagzaamheid op politiek en maatschappelijk gebied wel zo hoog genoteerd zou staan, indien niet de geschiedenis, in het bijzonder die van de laatste paar eeuwen scheen te leren dat iedere revo-

lutie welhaast moet gepaard gaan met gruwelen en grote kans heeft gevolgd te worden door dwingelandij, dus in beide vormen door een maximum aan onverdraagzaamheid.

Misschien niet! Maar is het wel een casus dabilis dat die ervaring er niet zou zijn geweest? Zou een verdraagzame revolutie niet afstuiten op de onverdraagzaamheid van de tegenpartij? Misschien – ik oordeel niet zo graag op grote afstand – hebben wij nog pas iets dergelijks in Chili gezien.

Maar als dit dan zo is, heeft dan niet de voorkeur voor maatschappelijke en politieke verdraagzaamheid, die misschien bij velen subjectief vooral is ingegeven door vrees en afkeer, ruimer gesproken door opportunisme, de werking die zij ook zou hebben indien zij voortkwam uit naastenliefde, zelfkritiek en werkelijkheidszin?

Naastenliefde, zelfkritiek, voorgelicht door werkelijkheidszin, zouden dan de eigenlijke deugden blijken waartoe verdraagzaamheid in het niet-religieuze vlak zou zijn te herleiden. Zo zou ik, op mijn manier, de stelling willen overnemen van wat ik voor een van de diepste, maar ook voor een van de moeilijkste na te volgen boeken houd van onze generatie, l'Homme révolté van Albert Camus.

Maar als dan verdraagzaamheid niet is een verder niet te herleiden deugd, enkel de toepassing van meer oorspronkelijke deugden op een bepaalde soort van situaties, dan is er ook alle reden om de vraag te stellen: of zij onder alle omstandigheden een deugd is. Het is deze vraag, die in onze tijd actueler is dan voor nog niet zo heel veel jaren."

De titel van advocaat bij het Hof van Beroep.

In een vraag tot de minister van Justitie merkt senator Leroy op, dat tijdens het voorbereidend onderzoek van het Gerechtelijk Wetboek beslist werd de titel van advocaat bij het Hof van Beroep weg te laten; bovendien werd ieder onderscheid tussen balies uit de tekst van de artt. 435, 448 en 473 geweerd. Ten slotte heeft de Algemene Raad van de orde der advocaten bij beslissing van 6 juni 1970 eenparig, bij één onthouding, vastgesteld dat geen gebruik meer moest gemaakt worden van de benaming advocaat bij het Hof van Beroep. Niettemin komt de titel soms nog voor in officiële berichten die in het Staatsblad verschijnen.

De minister heeft daarop geantwoord:

"De bedoeling van de wetgever, dat alle leden van de balie dezelfde rechten en prerogatieven en dezelfde verplichtingen hebben, is in de teksten van het Gerechtelijk Wetboek op duidelijke wijze uitgedrukt en verwezenlijkt.

Het onderscheid tussen de advocaten bij de hoven van beroep en die bij de rechtbanken is echter behouden in het opschrift van de Eerste Titel van Boek III van deel II van dat Wetboek.

In die omstandigheden kan bezwaarlijk worden beweerd dat het voeren van de titel van advocaat bij het Hof van Beroep thans onrechtmatig is.

Ten einde iedere twijfel over de wil van de wetgever uit te schakelen, hebben mijn diensten een ontwerp van wet voorbereid tot wijziging van het bovengenoemde opschrift." (*Vragen en Antwoorden, Senaat, 1973-74, 313*).

Nieuwe deken van de Nederlandse Orde van Advocaten

Op 23 november 1973 is Jhr. mr. P.J.W. de Brauw als algemeen deken van de Nederlandse Orde van Advocaten afgetreden.

Tijdens de vervulling van zijn ambt – gedurende vier jaar – heeft hij de betrekkingen tussen de Nederlandse en Belgische balies uitgebreid en versterkt en hiervoor blijven de Vlaamse juristen hem dankbaar.

Tot zijn opvolger als algemeen deken werd gekozen mr. J.J. van Wessem uit Rotterdam.

Oprichting van Licensing executives society Benelux (LES Benelux)

Meer dan zestien jaar geleden werd de vereniging "Licensing executives society" (LES) gesticht. Onder haar impuls kwamen 7 nationale of multinationale verenigingen tot stand in de U.S.A., in Groot-Brittannië, in Japan, in Frankrijk, in de Scandinavische landen, in Italië.

Zopas werd te Brussel "LES Benelux" opgericht, waarvan de opdracht, naar het voorbeeld van de moedermaatschappij, erin zal bestaan contacten tussen licentiegevers en licentienemers te vergemakkelijken.

Deze vereniging hield op 24 januari 1974 haar eerste vergadering tijdens een plechtige openingszitting in het Vincent van Gogh Museum te Amsterdam, waarop meer dan 70 specialisten uit de Beneluxlanden aanwezig waren.

De activiteiten van de nieuwe groep beperken zich niet uitsluitend tot contacten en bijeenkomsten in de schoot van de Beneluxlanden, aangezien zij ook op 13, 14 en 15 mei a.s. een internationale bijeenkomst organiseert, waar de grote problemen in verband met licenties zullen besproken worden en wel op internationaal vlak.

Alle inlichtingen betreffende deze vereniging kan men bekomen bij de heren Florent Gevers, voorzitter, Livornostraat 7, 1050 Brussel (tel. 02-38.91.80) en C.A. Meijer, secretaris, Herengracht 317 (P.O. Box 3690), Amsterdam (tel. 20-24.84.66).

Indexcijfer voor februari 1974

Uit een bericht in het *Staatsblad* van 1 maart 1974 blijkt, dat het indexcijfer van de consumptieprijzen voor de maand februari 1974 119,66 punten bedraagt tegenover 118,13 punten in januari 1974, wat neerkomt op een stijging van 1,53 punt.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Notarissen.—jg. 1973
nr. 12

E. Van de Velde, Het cijns (of erf-) pachtrecht.—Rechtspraak.—Wetgeving.—Bestuurlijke beslissingen.—Bibliografie.—Mededelingen.—Notariaat.—Alfabetische inhoudstafel.

Tijdschrift van de Vrederechters.—jg. 1973
nr. 11

Un tribunal de famille: la justice de paix.—Nécrologie: Julien Mary.—Bibliographie.—Kroniek van de vrederechters.—Rechtspraak: beknopte inhoud.—Jurisprudence.

Tijdschrift voor Gemeenterecht.—jg. 1973
nr. 11 en 12

Antwoorden op aan ons gestelde vragen (vervolg).—Burgerlijke stand (vervolg).—Goederen (gemeentelijke).—Kerkfabriek.—Personeel (gemeentelijke).—Politie (gemeentelijke).—Raad (gemeente).—Speelplaats.—Stedebouw.—Aanbestedingen.—Begraafplaatsen.—Belastingen (gemeente).—Burgemeester.—Burgerlijke stand.—Gemeentefonds.—Landloperij.—Landpacht.—Alfabetische tabel.—Chronologische tabel.

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht.—jg. 1973
nr. 11

Berichten van de redactie.—Mr. J.A. Winter in samenwerking met Mr. H.J. Bronkhorst, Steunmaatregelen in het E.E.G.-Verdrag.—Prof. mr. M.R. Mok, Toepassing van de Prijzenwet.—Mr. J.G. de Jong, PBO-kroniek.—Jurisprudentie.—Boekaankondigingen.